

SÄÄRITSA KÜLA MÄLESTUSTERAAMAT

CLT 022

(02)

A-98997

LIIVI MUUSEUM

KODUKAIA

Peipsi
Center for
Transboundary
Cooperation

Veski 69 Tartu 50409 Estonia

2000
ALATSKIVI

Koostaja: Eha Annast
Korrektor: Mall Hiimäe
Kujundaja: Reet Ainsoo

Trükise väljaandmist toetasid ÜRO arenguprogramm ja Piiriülese Koostöö Keskus.

United Nations Development Programme
Sustainable human development

Center for
Transboundary
Cooperation

SAATEKS

Sääritsa on Kodavere kihelkonna, oma-aegse Põhja-Tartumaa Ranna valla, praeguse Jõgevamaa Pala valla Peipsi-äärne tänavküla.

Külade tühjenemise aastail (sõjajärgne ja kollektiviseerimisperioodi algus) külast lahkunuil, ometi mõtteis alati oma juurte juures olijail tekkis 1998.a. suvel soov kohtuda külarahvaga.

14. aug. 1999.a. toimus Sääritsa küla esimene kokkutulek, mis õnnestus igati, meeldis kokkutulnuile väga. Vaimustuse ja entusiasmiga kavandati järgmist kokkutulekut. Samas tekkis mõte koguda materjali Sääritsa elu-olu kohta, mälestusi, arvamusi ja kogutud materjalid avaldada kogumikus säilitamiseks järgnevatele põlvedele.

Antud kogumikus "Kodukaja" ongi need materjalid avaldatud. Esimeses osas motoga "Kes minevikku ei mäleta, elab tulevikuta" (J. Liiv) kannab kaja meieni andmeid ajaloost, tähtsamatest sündmustest külaelus. Austus kuulub külaelu edasiviinud inimestele. Oluline osa on mälestustel: on noorpõlve mälestusi, sõjamälestusi, meenutusi omapärastest inimestest. Mälestuste põhjal on joonistatud ka küla skeem.

Arhiivmaterjalide põhjal on koostatud põhjalik ülevaade kirjutises "Sääritsa küla ja Ranna valla ajaloost" sünnijärgse sääritsalase, praeguse Juristide Liidu Presidendi hr. Maido Pajo poolt. Kogumiku kolme põhiosa motod on võetud kihelkonna poeedilt Juhan Liivilt. Teine osa, motoga "Üks helin mul helises rinna sees..." on pühendatud

kirjanduslikule Sääritsale: siinsetest inimestest on kirjutatud ja nad ise on kirjutatud.

Esivanemate elu-olu 19. saj. II poolel leiab kajastamist E. Ertise romaanis "Põikpea". Kõik nimed on kohalikud. Sääritsa jutuvestjad on tee leidnud trükisõnasse "Kodavere pajatuste" kaudu, mille koostajaks on Kirjandusmuuseumi vanemteadur pr. Mall Hiiemäe; tema kirjutas "Lauri Kettunen Sääritsas" on selleski kogus põhjalik ning huvitav. Nimetame neid Sääritsa vaimuelu äratajaiks.

Kolmanda osa sõnastame optimistlikult: "Sääritsa elab veel", motoga "...ja liigub ja loob...ja põlvest põlveni kajab...". Kirjutised tõestavad, et hirm "ääremaa" ees on hajumas. Eesmärgiks ongi kutsuda noori tagasi "juurte juurde". Maareformi tulemusena on maaüksuste arv kasvanud. Külalaste elu elavneb. Kokkutulek, mälestuskivi kodavere murdele, näituse korraldamine, kultuurilised suveüritused tõendavad seda. Viimased artiklid kogumikus tõestavad, et on, kuhu minna, mida vaadata. Ja ranna-äärsele külale on sidemed Peipsitaguse maaga olulised. Need on olnud, need tuleb taas luua. Võimalusi tegutsemiseks on. Areneb sääritsalaste vaimsus, tore on lugeda sõnaseadjate ridu. Oleme püüdnud kinni murdetekste.

Kodukohale pühendunud inimeste soov oli minevikku meenutades anda tulevikuusku. Püüdsime seda kogumikuga teha. Kuidas õnnestus, otsustab kallid lugejad ise. Püüdkem koos jõuda tõdemuseni, et maa-rahva kestvus on riigi kestvus.

Eha Annast

Kes minevikku ei mäleta, elab tulevikuta.

Juhan Liiv

KOJUIGATSUS

Kui laps ma tiivul
koju tõtsin,
põu põletavat
ootusõnne täis,
et kord võin jälle
koduarmu maitsta,
Su õnnistuses
võin end raskuste eest
mõneks ajaks kaitsta.

Nüüd olen siin -
Su värav seisab valla,
mu jalg Su teesid jälle tallab.
Siin kõik on õnnest erevil -
küll iga aken, iga uks,
puud nõretavad pisaratekastes.
Küll kaua käisin võõraid teid,
küll palju, palju oli neid!

Su laualt tüki leiba sõin
ja kodusoojust hinge jõin,
mind tekiga Sa katsid,
mult mured ära võtsid.
Su linnulaulu kaasa tõin
ja mullalõhna põue peitsin
ning kõik, mis iganes ma leidsin,
ma kaasa tõin, et minus
kestaks kodukaja.

Selma Vaiksaar

MÕNI SÕNA SÄÄRITSA LOODUSEST

Sääritsa küla asub Peipsi nõos Põhja-Tartumaa kõrgustiku idaserva taga, kuuludes Madal-Eesti alale. Astang kaugeneb järvest Rannamõisa juures, teeb Venetosso küla juures käänaku läände. Nõos on maastik tasane, kõrgus 11,2 m üle merepinna. Piiraja lähistel ühtib maismaa kõrgus peaaegu järve pinnaga. Varasematel aegadel muutusid need alad suurvee ajal samuti järveks. Seoses Narva veehoidla rajamisega on Peipsi pind tunduvalt alanenud. Aluspõhja pealiskorraks on siluri kihid Kodavere poole üleminekuga devoni liivakivile, kaetud alluviaalsete setetega. Järve rannikul on kujunenud ida- ja kirdetuulte mõjul madalad luited. Esineb moreenist väljapestud rändrahne (suurim neist Tondikivi). Mõjukas veetegur on Peipsi järv. Maime Sau jutustab oma ema Liisa mälestusi: Tugevatele kirde- ja põhjatuultele oli rannaküla üsna kaitsetu. Lage Peipsi veeväli vaid võimendas loodusjõude, iseäranis, kui möllavad talvised tuisud või sügisesed sajud. "Järvesadu", öeldi külas. Majad, eranditult saunad, olid ehitatud ümarpalkidest ja tihendatud vaid samblaga. Polnud mitte harv juhused, et seinapalkide vahelt sadas ka sauna või tupp. Nii oli tugev torm koos sajuga vanal jaagupipäeval (25. juulil ukj.; 7. aug. vkj.), kui sündis saunas Liisa. Kummaline küll, kuid pea igal Liisa sünnipäeval oli tormine, sageli äike ja sadu, kord kirdest, idast või põhjast (järve pealt). 20. saj. algaastail ulatusid kevadised suurveed sageli madalikele teispool küla. Liisa lapsepõlvemälestustes oli aegu, kus saunaahjus käisid "havid kudemas".

Peipsi mõjutab ka rannikuala kliimat. Kevadel on õhutemperatuur madalam, sest järve jääkate püsib kaua ja jahutab õhku, sügisel aga soojem. Kõrg-Eesti aladega võrreldes on sügis ja kevad üks nädal hilisemad. Põhjavee kõrge seisu tõttu on luidete vahel soostunud ja võsastunud heinamaad. Iseloomulikud tugevasti leetunud liivmullad on huumusevaesed ja väheviljakad. Niitudel, mis on kohati mätlükud, kasvavad: jusshein, luga, luhtkastevars, valge kastehein, soolss. Rannataimedele seas on tähtsamad pilliroog, nõelalss, kaartulikas, merioblikas ja vesikirburahi. Veesisestest liikidest on kogu järve ulatuses dominandiks kaeluspenikeel, mille kogumikke võib leida kuni kilomeetri kaugusel rannajoonest. Rannataimede kasvu hoogustavad madalad veeseisud

(1996). Vetikatest esineb ränivetikaid, sinivetikaid ja rohevetikaid. Sügisene ränivetikate õitsemine võib ummistada kalurite võrke, muutes need limaseks (1996, 1997).

Sääritsa küla kohal on häid kalapüügi kohti. Kalurid ja harrastuspüüdjad teavad neid maamärkide järele. Püütakse ahvenat, särge, haugi, lutsu, latikat ja tinti. Tormiga toob vesi randa massiliselt rändkarpide kodasid. Rändkarbid ilmusid Peipsisse kolmekümnendatel aastatel. Neid korjab rannarahvas kanadele toiduks.

Poolveelistest imetajatest teevad suurt kahju aedades mügrid, kelle toiduks on taimede noored kasvud ja juured. Järves elavad veel ondatrad, kes kasutavad toiduks limuseid ja järvetaimi. Esineb ka kopra pesakondi. Arvukalt on linde kevad- ja sügisrände ajal. Kevadised peatujud Peipsi järvel on merivart, punapea-vart, tuttvart, sõtkas, väikeluik, haned (suurlaukhani). Sügisrände ajal ilmub hulgaliselt ujupart (viupart) ja sukelparte (aul). Septembrist novembrini peatuvad siin tõmmu- ja mustvaerad. Väikeluige ränne algab septembris ja kestab novembri alguseni. Linnuatlase andmetel pesitseb Peipsi järvel ja selle lähimas ümbruses 172 linnuliiki.

Peipsil on mitu nägu. Suvisel vaikusega on ta sinine ja peegelsile. Ta meelstab paitavasse vette, kus kerge laine sind kannab. Tuled kaldale, lamad puhtal rannaliival ja jälle ahvatlevad sind kosutavad vood. Sügistuulte ja tormidega on ta vahust valge või süngelt hall, paisates rannakividele valget jääkülma vahtu. Aga inimesed, kelle lapsepõlvemälestused on siia jäänud ja keda rasked ajad on eemale viinud, tahavad kõigest hoolimata siia tagasi tulla.

Maimu Juhkam

TÕETERI JA PÄRIMUSI SÄÄRITSA KÜLA AJALOOST

Sääritsa küla asub Kodavere kihelkonna kirdepoolses osas Peipsi madalikul. Esmakordselt on küla nime mainitud kroonikates 1638.a. ja kaartidele kantud 1684.a.

Erinevatel kaartidel on olnud see erinevate nimedega: Sarits, Zeritsist, Seritze. Soome keelemehele Lauri Kettunenile on Sääritsas jutustatud, et 17. saj. algul oli Peipsi rannikuala tunduvalt suurem. Siin kasvas mets ja järve ulatuses maasäär kolme majaga, millest üks asus sääre otsas (Sääritsa - sääre ots).

Ühes legendis räägitakse, et küla kogukonna vanemaks olnud heledapäine ilus naine, keda Novgorodimaalt tulnud vanausulised nimetanud tsaaritariks (tsaritsa) ja sealt pärineb küla nimigi.

Karl Öunap rääkis, et Piirioja (Piilu oja), mis jäi Omedu ja Sääritsa vahele, olnud küllalt suur jõgi ja Omedu asukad ristunud selle Zaretzjeks (Sääritsa). 17. saj. ja 18. saj. esimesel poolel oli Sääritsa üksnes kaluriküla. Tegeldi ka väikeste põllulappide harimisega (vabadi-kud). Kasvatati kala kõrvast - rukist ja otra. Söödi aganaleiba, sest leivavilja kogu aastaks ei jätkunud. Põletati alet ja hariti maad ägliga (karuäke) (A. Moora "Peipsimaa etnilisest ajaloost").

1695 - 97.a. nälja-aastad, 1700.a. alanud Põhjasõda ja 1710.a. katk vähendasid rahvastikku veelgi. Sääritsa külla oli jäänud vaid 8 inimest ja mitte ühtegi last. 1983.a. toimusid arheoloogilised väljakaevamised Põhjasõja aegses matmispaigas Sauli talu maadel. Leiti palju inimluid, ehteid, potikilde ja mitmesuguseid esemeid.

18. saj. ja 19. saj. kuulus suurem osa Sääritsa küla maadest Tellerhofi (Ranna) mõisale, mis oli Saare krahvkonna (Mannteufeli) karjamõis. Inimeste töö mõisapõllul oli raske. Toidule lisaks tuli püüda kala, sest siin rannavetes oli häid püügikohti. 18. saj. lõpul ehitati rannamaantee. Saare krahvile oli väga meeldinud sõita Saarelt Kodaverre, sealt Rannamõisa ja Sääritsa kaudu Omeduni. Tihti astunud ta tõllast välja ja imetlenud järve ilu. Kõrgvee ja rüsi jää tõttu tee lagunes ja 1910-1919 ehitati uus tee järvest kaugemale läbi Raatvere küla.

19. saj. alguses ja keskpaigas elanike arv suurenes; tekkis võimalus liikuda. Tihti kasutati ka väljendit "taga-Tartu".

1860-90.a. müüs mõis päristalusid kehvematele ääremaadelt talupoegadele. Esimene päristalu müüdi 1872.a. Joosep Otterklaule, kes tuli Hallikult ja kellel oli 5 poega. Talu osteti Saare krahvi Mannteufeli käest. Seejärel osteti teisigi talusid. Et talupojad saaksid külvata, anti vilja laenuks magasiaidast, sügisel tuli see tagasi maksta. Algul kirjutati

aida seinale, hiljem magasiaida raharaamatusse. Tihti tekkisid talupoegadel suured võlad ja pere toitmiseks ei jätkunud leivavilja. Abiks tuli kalapüük.

1876.a. Ranna valla protokollide raamatus on öeldud, et valla nõumehed otsustasid: "1 taalri maa pealt peab keisrile andma 1 setvert rukist ja 1 setvert otra."

Valla nõumeesteks oli ka talupoegi Sääritsast: Jakob Lepp, Villem Öunap, Joosep Öunap. 1894.a. oli vallavanem Villem Pajo. Vallas loositi välja noormehed (loosipoisid), kes pidid minema tsaari armeesse nekrutiks 25 aastaks. Karl Öunap jutustab: "Minu isä, Lella Juosepiti aetud taga müüda järve. Juuksnud jä piäl, lüanud parema käe esimese sõrme kervega õtsass ärä ja piäsenud."

Valla nõumehed kirjutasid protokollile alla xxx. See oli traditsioon, sest 19. saj. oskas enamik maamehi juba allkirja kirjutada. 1890.a. hakati allkirju andma (Riiklik Ajalooarhiiv "Ranna valla protokollid"). 19. saj. lõpul, 20. saj. algul hoogustus kalapüük. Püüti peamiselt tinte. Sääritsas oli 5 tindikoda. Tindikojas olid ahjud kahelpool suudmega vastamisi. Ahi köeti kuumaks, puhastati, loobiti alla soola või liiva ja peale kiht tinte. Kuivatati 2-3 päeva, pandi kottidesse, laaditi lotjadele ja saadeti Tartu müügiks. Püüti veel sudakat (koha), ahvenat, haugi ja räabit. Talvel käidi mutis. Viidi hobustega järve jääle kered, kus ööbiti (A. Moora "Peipsimaa etnilisest ajaloost"). Tegeldi ka puutööga. Hoolsamad ja paremad puutöömeistrid olid Kaarel ja Joosep Pajo.

Haridust said Sääritsa lapsed Raatvere külakoolis. Kool tegutses 1869 - 1928 (?) Üle kümne aasta töötas koolis õpetaja Hendrik Ostrat, kes on avaldanud kogumikes mitmeid külalugusid ja kirjutanud raamatu Sääritsa küla elust ("Kinni püütud" 1900). Eduard Ertis on pühendanud oma raamatu "Põikpea" (1976) isaisadele, kes rändasid Sääritsast üle Peipsi paremat elujärge otsima.

Koolmeister mattis surmuid, ristas lapsi ja pidas palvetundi. Noort õpetajat H. Ostrati pidi valvama valla ametnik Märt Tallmann. Koolmeistri palk 1893.a. oli 55 rubla 79 kop. Toidu peale võis kulutada 28 rubla, peale selle võis osta lina, villa, puid ja seepi. Toidule lisaks võis ka järvest kala püüda.

18. saj. keskel rajati maantee äärde kõrts ja postijaamu. Küla keskuseks sai Sääritsa kõrts. Kõrtsis käidi hobuseid puhkamas, rikkust näitamas, uudiseid kuulamas, jutte vestmas, poliitikat tegemas, joomas ja mõnikord ka taplemas (jõudu demonstreerimas).

Kriguli Joosep olla öelnud: "Sii poliitika one piänem kui ämmliku võrk, kes ennäss sisse mässib, sii enäm välja ei sua." Kõrts muutus 20. saj. algusaastatel aga suureks jooma- ja tapluskohaks, sagesid vargused ja hobuste parseldamised. Ranna valla nõumeeste kogu otsustas 7. okt. 1906.a. eesotsas vallavanem Jakob Villemsoniga, et Sääritsa kõrts, mis Ranna mõisa päralt, kinni pandaks. Kõrts suleti ja elama asus kõrtsimajja urjadnik Aleksnder Järlak, kes sai Ranna piirkonna korralvuriks kuni 1923.a.-ni, siis asutati Sääritsa piirivalve kordon, kuhu rajati kaunis iluaed koos dendropargiga. II Maailmasõja ja sellele järgnenud nõukogude okupatsiooni aastatel see hävis.

Maimu Juhakam

SÄÄRITSA KÜLA JA RANNA VALLA AJALOOST

Sissejuhatus

Eesmärgiks on anda ülevaade Ranna valla ning Sääritsa küla õiguslikust ja majanduslikust olustikust käesoleva sajandi algupoolel, sealhulgas eraldi maade jagamisest 1920.a. maareformi läbiviimise käigus.

On kasutatud Riikliku Ajalooarhiivi materjale endise Ranna Vallavalitsuse ja Vallavolikogu tegevuse kohta.

Arhiivimaterjale on kasutatud kohalike inimeste, sündmuste ja faktide tutvustamiseks ilma sügavuti mineva analüüsita. Arvestades külaelu ja valla tegevuse tihedat vastastikust seost, osutus vajalikuks Ranna valla üldise olukorra iseloomustamine kontekstis Sääritsa küla probleemidega, et anda terviklikum pilt käsitletavast perioodist.

Ranna valla omavalitsuse ülesehituse ja tegevuse üldiseloomustus aastatel 1894-1935

Vald oli haldusüksus, mis pidi korraldama kohaliku elu ja lahendamata üleskerkinud probleemid. Ranna valla suuruse iseloomustamiseks võib öelda, et 1921. aastal oli vallas 13 küla rohkem kui 1300 elanikuga. Külad olid: RÜÜTLI, LÜMATI, ÄTENIIDI, SASSUKVERE, SOOKÜLA, ASUNDUSE, KÜTIMETSA, RAATVERE, PIIBUMETSA, TOSSOMETSA, METSANURGA ja OMEDO. Ka Kodavere kirik oli Ranna valla territooriumil.

Valda juhtis vallanõukogu (volikogu), kes valis 3 aastaks vallavanema ja kaks tema abilist ning palkas tööle vallakirjutaja, hiljem alates 1921. aastast ka vallakirjutaja abi. Samuti valiti revisjonikomisjon.

Vallavanem korraldas vallavalitsuse tegevust, kutsus kokku ja juhtis vallanõukogu istungeid. Üks vallavanema abidest tegeles üldjuhul teedega ja majandusasjadega, teine sotsiaal- ja vaeste probleemidega.

Vallal oli oma kasakas, hiljem käskjalg ja kordnik, samuti pal- kas vald kooliõpetajad. Sidepidamiseks küladega määras vallavalitsus iga küla kohta ühe kümniku tavaliselt pooleks kuni üheks aastaks.

Valla asutusteks olid:

koolid - Sassukvere kool (töötas 1922. aastani, siis viidi üle Ranna mõi- sa), Raatvere kool, Omedo kool.

Vallal oli oma vaestemaja, vaestekassa ja vaestemaja saun, sa- muti vaestelastekohus. Kõik kohapeal valla ettekirjutuste mittetäitmise eest määratud trahvid laekusid valla vaestekassasse. Vallal oli oma van- gimaja, magasiat ja ka saun.

Vallas tegutsesid Vabatahtlik Tuletõrje Ühing, Ranna Tarvita- jate Ühisus, Ranna Rahvaraamatukogu Selts, Lümatis oli palvemaja. Ilmselt oli veel teisigi ühinguid ja seltse, millede olemasolu ja tegevus võiks huvi pakkuda.

Ranna vallavanemad aastatel 1894-1935 olid:

1894-1897 - Karel PUUSEP
1897-1900 - Johannes RATT
1900-1903 - Villem LEPPASEPP
1903-1906 - Johannes RATT
1906-1909 - Jakob VILLEMSON
1909-1915 - Villem OTTSON
1915-1916 - W. JOHANSON
1916-1919 - Johannes LEPP
1920 Joosep ROSIN
1921-1924 - Villem ERTIS
1924-1927 - Villem PAJU
1927-1930 - Villem PAJU
1930-1933 - Johannes MÄSSO
1933-1935 - August MARTINSON

Sääritsa küla elanike ja majapidamiste arvu on raske kindlaks teha. Olemas on Ranna valla elanike register aastatest 1933-1937, kuid selle andmed ei ole täielikud, puuduvad osaliselt elukoha andmed külade järgi. Seetõttu vajaks vastav materjal täiendavat läbitöötamist asjatund- jate ja kohalikke olusid teadvate isikute kaasabil. Täpsemate andmete

väljaselgitamist raskendab ka asjaolu, et vallas oli mitmeid sama pere- konnanimega isikuid.

Olemasolevate andmete kohaselt olid Ranna vallavalitsuse poolt Sääritsa küla kümnikuteks määratud järgmised külaelanikud:

1905 - Abram OTTERKLAU
1906 - Villem ÖUNAP
1907 - Villem ÖUNAP
1909 - Samuel SAUL
1912 - Johannes LEPP
1913 - Abram OTTERKLAU
1915 - Villem ÖUNAP
1915 - Joosep OTTERKLAU
1916 - Eduard SAUL
1917 - Aleksander SAUL ja Villem PEETS
1922 - Johannes MARTINSON
1924 - Aleksanderder LAURSON
1925 - Villem ÖUNAP
1926 - Villem PAULS
1927 - Karl ÖUNAP ja Villem MAASING
1928 - Paul UDE ja Johannes LEPP
1929 - Daniel MIHKELS ja Marie REINHOLD (ainus naine)
1930 - Johannes MARTINSON
1931 - Joosep PAJU
1935 - Villem PAULS

Maareformi läbiviimisest

Maareformi seaduse vastuvõtmise järel (1919.a.) saadeti valda- dele Põllutöoministeeriumi poolt ajutine juhatuskiri tükeldatud mõisa- maade väljajagamiseks, mis sätestas mõisatelt võõrandatud maade väl- jajagamise põhimõtted ja selleks kandidaatide ülesseadmise järjekorra. Maad nähti ette anda eelkõige Vabadussõjas silma paistnud võitlejatele, vigastadasaanutele ja langenute perekondadele, nendele, kellel maad ei

Kõigepealt otsustati Riigimaade ülema ettepanekul jätta kolm krunti välja andmata reservi (kohad 24, 28 ja 32), optantidele jäeti kaks kohta (kohad 37 ja 38) ja mõisatööliste jaoks üks koht (koht 8).

Järgnevalt otsustati jätta senistele rentnikele ja väikevabapidajatele alles nende talukohad ning üks koht jätta vallavalitsusele. Eraldi anti välja Sääritsa külas asuv talukoht nr. 36 sõduritele Aleksander ja Eduard SAUL'idele kui nende senise majapidamisega seotud koht. Politseikordnik sai koha nr. 39 ja elamiseks mõisa kutsari ruumid.

Edasi said ilma liisuta valida endile talukoha sõdurid ja langenute perekonnad. Nendeks olid Jaan HINNO, tasuta maa saaja - talukoht nr.23, Rudolf KASK, vabaduse risti II järk - talukoht nr. 3, Paul VAENA kui sõjainvaliid - talukoht nr.29, langenud sõdurite perekonnad Jakob REINHOLD - talukoht nr. 7, Karl KÖLU - talukoht nr. 4 ja Villem MASING kui jäljeta kadunud sõduri perekond - talukoht nr. 21.

Peale eesõigustatud taotlejate avalduste rahuldumist pandi 13 talukohta loosi teiste Vabadussõjas osavõtnute vahel. Eelnevalt aga vaadati taotlejate nimekiri läbi ja kõrvaldati liisuvõtmisest need, kelle perekonnal oli juba talukoht olemas (olid jõukad või üksikud perepojad) või kes olid küll sõdurid, kuid ei olnud liinist (otsesest sõjategevusest) osa võtnud. Selliselt kõrvaldati liisu võtmisest 58 maataotlejat. Et osal sõduritest puudusid tunnistused lahingus osalemise kohta, otsustati lubada liisu võtmisele vallanõukogu tõenduse põhjal kokku 39 sõdurit, kellest said maad 13 taotlejat järgmiselt:

- August Villemi p. PAULS - talukoht nr. 13
- Johannes Jakobi p. RÜÜTEL - talukoht nr. 18
- August Joosepi p. VAENA - talukoht nr. 22
- Johannes Joosepi p. VAENA - talukoht nr. 12
- August Karli p. ERTIS - talukoht nr. 2
- Al-der Mardi p. JÜRJENSON - talukoht nr. 14
- Paul Johani p. VÄRV - talukoht nr. 9
- Joosep Villemi p. PEETS - talukoht nr. 33
- Joosep Villemi p. PAJU - talukoht nr.20
- August Villemi p. VILLEMSON - talukoht nr. 15
- Joosep Johani p. KURS - talukoht nr. 17
- Paul Johani p. KURS - talukoht nr. 1

Osakar Villemi p. KASK - talukoht nr. 19

Ranna Valla Nõukogu:

Selle saia valla
kodaniku Jaan
Paju Villemi, p.

Palve!

Oü ümber palve Teile ette kaardida.
Sest ümber oleu vabatahtlikult Eesti-
vabaduse jaoks osa võtnud ja vastu
vastu ümber läinud kui ümber kodumaa
ära kaastamata hõppusid. Selle pärast
vabatahtlikult et ümber isantamaad ei
ole, ainult ole ümber ole soovimugi
vabad järgi ja lubati sellele kelle sõda
ei ole. Ja kui sõda võidurintalõppu
sai viidud siis seda ka lubati.
Ja ümber kaardikud Teile nähti ümber
kelle sest ümber võideldud oleu
ja ümber kaardide läbi ümber ümber
sõjast oleu kaardid, maad
siis ümber kaardid kelle pärast ümber
seda oleu teinud, ja kelle ümber saati
tegeüa. Siis paluu ümber et Teile
ümber palvet kaardikute ja kate hobuste
ümber ümber ole
Siis juba ümber teinud ümber ümber
N. 74.
Palve oleu. Paju.

Arhiividokumendi ärakiri Ranna Valla Nõukogule

1923.a. tööstusmaks määrati ettevõtjatele:
Omedo lauavabrikule, viiele tuuleveskile, samuti kõigile rehepeksumasinatetele ja juba 10-le jalgrattale.

1925. aasta tööstusmaksud määrati:
viiele tuuleveskile - Jakob JOHANNSON, Villem REIMANN, Villem ERTIS, Joosep KIKKAS ja Joosep OJA;
kahele käsimeiereile - Villem REINHOLD ja Johannes ANNUK;
seitsmele rätsepatöö tegijale - Davet PUUSTA, Samuel TAMME, Villem TOSSO, Johannes JÕGI, Ida VESKIMETS, Pauline VAENA ja Ella KUUSK;
viiele kingsepatöö tegijale - August KARU, Johannes KURS, Johannes KOOL, Jakob LEPP ja Vidrik KÄSPER;
ühele nahaparkijale - KOSTIN;
kahele aurujõulisele saeveskile - AS SILVA lauavabrikule ja Villem PAJU saeveskile;
neljale raudsepale - Karl JAKOBSON, Al-der MARTINSON, Villem LEA ja Rudolf VAHI;
kuuele viljakuivatusele - Joosep VENE, Joosep VAHI, Karl KASK, August ERTIS, Villem ERTIS ja Villem KREOS;
neljale rehepeksumasinale - Ranna I, Raatvere, Rannaotsa ja Alide SAAG;
kaheteistkümnele jalgrattale ja ühele töllale (Alide SAAG).

Majandusasjadest ja külateede korrashoiust

Valla rahalisi võimalusi näitab 31. märtsil 1928.a. volikogu poolt vastu võetud valla aastaeelarve, mille maht oli 8106 krooni.

Valla säästlikku majandamist iseloomustab järgmine lugu. 1928. aastal arutas vallavolikogu Omedo koolile sauna ehitamist. Arutelu järel tehti otsus lammutada Raatvere kooli juures olnud vana ait ja selle palkidest püstitada koolile saun. Samuti taotleti luba valla Vabahtliku Tuletõrje Ühingu jaoks korjanduse läbiviimiseks.

Külateede korrashoiu ja remondi kulud jagati valla komisjoni poolt majapidamiste vahel. Komisjoni 14. oktoobril 1924.a. koostatud protokollis kohaselt oli Sääritsa küla tee pikkuseks 2,1 km ja selle korrashoiu kulud jagati 16 majapidamise vahel.

Haridus- ja kultuurielust

Koolidega tegeles valla hariduskogu. Lisaks oli igal koolil oma hooldekogu. Vallanõukogu otsustas asju nende ettepanekute põhjal.

3. augustil 1919.a. andis vallanõukogu üksikasjalikud ülesanded Raatvere ja Sassukvere koolimajade kordategemiseks enne kooliaja algust 1. septembriks. Parandustööd pidi tegema Villem PAULS, temale määrati tasuks 200 marka ja ühtlasi määrati kummalegi koolile tööde vastuvõtjateks kaks meest. Raatvere koolis õppisid ka Sääritsa küla lapsed.

13. veebruaril 1920. aastal taotles vallanõukogu Ranna mõisa härrastemaja ostmist riigilt kooli jaoks. Vallanõukogu kiitis 7. aprillil 1920.a. heaks Ranna valla hariduskogu ettepaneku viia Sassukvere kooli üle Kadrina mõisa. Ühtlasi toetati hariduskogu taotlust koolidele maa eraldamiseks riigilt.

Alates 1922. aastast viidi Sassukvere kooli üle Ranna mõisa härrastemajja. Mõisamaade jagamise järel taotleti riigilt Ranna koolile mõisamaast eraldatud krunt nr. 24, mis esialgu jäeti reservi.

1926. aastal otsustas Vallanõukogu taotleda Ranna koolile täiendavalt riigimaad Sassukvere küla veski juurest ja Sääritsa kõrtsi heinamaast. Seda põhjusel, et mõisast eraldatud krundist ei jätku neljale õpetajale lehma ja hobuse pidamiseks.

Vallanõukogu oma otsusega 22. jaanuarist 1922.a. kinnitas Raatvere kooli teiseks õpetajaks kohaliku mehe - Osvald Danieli p. MIHKELS'i.

Vallanõukogu tegeles ka laste klassidesse paigutamise koolides. Nii on 1923. aastal vallanõukogu Kodavere jaoskonna arsti ettepanekul Raatvere koolis klassid ümber paigutanud, arvestades seda, et tei-

ses klassis on väga palju lapsi. Raatvere kooli likvideerimise järel anti kooli orel ja kantsel üle Lümati palvemajale.

Alates 1928./29. õppeaastast viidi vallavolikogu poolt vallas sisse kohustuslik viieaastane kooliharidus (otsuse poolt oli salajasel hääletamisel 10, vastu 3 ja erapooletuks jäi 2 volikogu liiget).

1922. aastal toimus Kodavere kihelkonna kongress. Selle kohta on ainult mäрге valla dokumentides, kuid kahtlemata vääriks kongressiga seotud materjalid ülesotsimist ja eraldi uurimist

Telefoni- ja postisidest

1923. aastal taotles vallanoõukogu Maakonnaavalitsuse kaudu Posti Peavalitsuselt, et Ranna vallamajas avataks postiagentuur, milleks vallavalitsus annab ka tasuta ruumid.

Märtsikuus 1923.a. arutas Vallanoõukogu telefoni sisseseadmist vallamajja, kuid leidis, et liinimaks läheb vallale liiga kalliks ning otsustas sellel aastal telefoni mitte sisse seada.

1935.a. otsustati teha postivalitsusele ettepanek avada Rüütli külas postitalu koos telefoni kõnepunktiga, avada kõnepunkt ka Sassukvere küla kirjatalus ning Ranna vallavalitsuses olev avalik telefoni kõnepunkt muuta telefoniagentuuriks.

Muid fakte valla asjaajamisest

Mõnikord jäid vallavalitsuse käsud täitmata, mille eest määrati trahvid valla vaestekassa heaks. Nii on 12. novembril 1897.a. koostatud vallavanema Johannes Rati ja tema abide poolt protokoll, mille kohaselt kümnik Joosep Andreas teatas, et kui tema läks viima Juhannes Reinmanile käsku vallale trahv 3 rbl. ja 12 kop. ära maksta, siis oli viimane käsusedeli lõhki tõmmanud ja maha visanud. Selle eest määras vallava-

litsus J. Reinmanile karistuseks kaks ööd-päeva valla vangimajas kinnipidamist või ühe rubla trahvi.

Alates 1907. aastast kuni 1916. aastani olid vallavalitsuse protokollid venekeelsed.

15. aprillil 1916.a. protokollil kohaselt on vallavanem Lepp koos abi Villemsoniga otsustanud võtta vallakasaka ametisse Pala valla mehe, 21-aastase Villem KAIO palgaga 180 rubla aastas. Kasaka ülesandeks oli kõik valla- ja kohtukutsed inimestele kätte toimetada, eraisikute kirjad ja post kätte anda, kütta ning koristada vallamaja ruumid, saun ja hoov. Tema ülesandeks oli ka vangide järelevalvamine vallamajas ja vajadusel vangide vedu. Kүүüdimehed pidi kasakas ise kokku leppima ja vald võis neile maksta lisatasu (põhitasu maksis riik) valla peremeestekogu otsuse kohaselt. Kasaka kasutusse anti korter, ait ja laut ning tüki-ke kartulimaad.

Ilmselt halbade ilmastikuolude ja saagi hävimise tõttu valis vallanoõukogu 3. augustil 1919.a. valla viljaikalduse komisjoni, millesse kuulusid maaga-meestest Gustav VÄLJA ja maata-meestest Villem TOSSU ning toitlusesindajana vallavanem Johannes LEPP.

2. septembri 1919.a. vallanoõukogu protokollil kohaselt jagati talude vahel ära Tartu Maakonnaavalitsuse käsk sõjaväele sängivaipade tasuta andmiseks. Kokku tuli anda 30 vaipa, vabatahtliku mitteandmise korral oli õigus need sunniviisiliselt ära võtta.

26. aprillil 1932.a. määras vallavalitsus kindlaks käskjala ülesanded ja valis vallale uue käskjala. Kokku avaldas soovi valla käskjalaks saada 14 meest. Välja valiti Johannes KOOL, kes nõudis kõige väiksemat palka - 15 krooni kuus.

1935. aastal on vallavalitsus taotlenud kahele valla elanikule - August Jõgile ja Osvald Annukile kohtu poolt määratud karistuse andestamist - esitanud valla nimel vastava armuandmispalve.

Kokkuvõtteks

Koostatud ülevaade ja siin toodud faktide valik annab ainult ühe väikese killu sellest pildimosaiigist, mis tuleks kokku panna, et

mõista Ranna valla ja Sääritsa küla selle perioodi elu, inimesi ja sündmusi terviklikult ning ajaloolise arengu kontekstis.

Külaelu ja kohalik ettevõtlus oli palju aktiivsem kui seda enne materjalidega tutvumist võis arvata ja kohapealsed meistrimehed tegid talupidajale vajalikud tööd ära, nii et polnud vaja kaugele sõita.

Kahtlemata väärivad käsitletud periood ja teemad, samuti külaelu muud valdkonnad (tööd ja toimetamised, seltsielu jne,) edaspidi sügavuti analüüsimist. Selle aja valla tegevusest on ka tänapäeval võimalik nii mõndagi õppida. Ajalooline mälu on tähtis rahvuskultuuri ja eestluse elujõu kandja.

Maido PAJU
sünnijärgne Sääritsa küla elanik
Eesti Juristide Liidu President

Harjumaa Jõelähtme Vallavolikogu aseesimees
Riigikogu VIII koosseisu liige aastatel 1996-1999
Lõpetanud Ranna 8-kl. Kooli 1965. a. Mustvee I Keskkooli 1968.a.

Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna 1977.a.
Töötanud põllumajandusjuristina Jõgeva Maakonnas, EV
Põllumajandusministeeriumis, aastatel 1990-1992
põllumajandusministri asetäitja

PEREMEESTE 1907.A. MAKSUKLASSID RANNA VALLAS SÄÄRITSA KÜLAS

1. Otterklau, Abram Josepi p.	5	Masuri 4 talu omanik
poeg Josep	1	18 a
poeg Aleksander	1	16 a
2. Reinhold, Jüri Juhani p.	5	Reinu 6 1/2 talu omanik
poeg Johannes	3	perepoeg
Reinhold, Oskar Kaarli p.	5	Reinu 6 1/2 talu omanik
vend Willem	1	17 a

3. Lepp, Jakob Laari p.	6	Sorga 3 talu omanik
poeg Joosep	1	20
Lepp, Juhannes Jaani p.	3	Sorga 3 talu kaaspärija
4. Õunap, Willem Juhani p.	5	Tõnsu 2 1/2 talu oman.
Õunap, Josep Kaarli p.	5	Tõnsu 2 talupidaja
poeg Paul	3	perepoeg
poeg Karel	1	14 a
5. Saul, Samuel Jaani p.	6	Tõnnu 7 talupidaja
vend Aleksander	3	perepoeg
vend Eduard	3	perepoeg

Vallavanem: J. Willemsen
abi: J. Reinmann
Kirjutaja: Brückel
Volimehed: J. Johanson, J. Stamberg,
W. Kurs, T. Kirp
J. Reinhold, W. Soom
J. Wene, W. Õunap
J. Lepasepp, J. Katt
J. Ploom, W. Reinmann
J. Kask

Asundustalude tekkimiseni kulus veel 14 aastat. Selle sisse mahtus I maailmasõda ja meie vabadussõda.

UUED AJAD, UUED KOMBED...

Väljavõte arhiivist

AJALOO ÕIEND

Põllumajanduslik artell (kolhoos) "Peipsi".

Kolhoos allus administratiivselt-territoriaalselt Tartu maakonda Pala valda 1949.a. aprillist kuni 1950.a. detsembrini.

ENSV Kallaste rajoon, Ranna külanõukogu 1950.a. detsembrist kuni 1951.a. veebruarini.

Sõda oli lõppenud. Tagasi koju tulid ka Paldiskisse Vene sõjaväebaase ehitama saadetud mehed. Säärtsast oli seal kaks aastat Villem Pauls. Elu tundus juba rõõbastesse minevat, kuid külas liikusid jutud, et ka Eestis tahetakse Venemaa eeskujul rajada kolhoosid ehk põllumajanduslikud ühistud. Ajalehed olid peamised infoallikad, aga ka suuline propaganda levis agaralt. Siinkandis oli selle mõtte tuline propagerija kohalik kommunist Oskar Kukk. Talumehed kahelsid kõvasti kolhooside kasulikkuses ja sellise elustiili hüvedes. Kardeti töö korraldamise üleminekut selliste inimeste kätte, kes polnud kunagi talutööd pühaks pidanud. Kuid oli ka selle eluviisi pooldajaid. Avalikult kolhooside vastu ei julgenud keegi sõna ütleda.

Rahvas kutsuti kokku Raatvere külla Reinsalu Rudolfi poole, kus kohe nõuti kolhoosi astumise avaldusi. Need kirjutati sealsamas kiiruga valmis, et partorg saaks alustada koosolekuga. Reinuste Endel mäletab hästi seda segadust, sest hirm ja teadmatuse oma saatuse ja edasise elu suhtes oli inimestel suur. Rahval oli ju selgelt mees 1941. aasta juuniküüditamine ja polnud veel toibunud 1949. aasta 25. märtsi ööst.

Esimene kolhoosi kontor jäigi Reinsalu majja. Kolhoosi esimehe kohusetäitjaks sai August Kuuse ja arveametnikuks Elmar Lepp.

Kolhoos moodustati üldkoosoleku otsusega 11. aprillist 1949. a. protokoll nr. 1 alusel Säärtsa, Raatvere, Piibumäe, Tossumetsa ja Kütimetsa külade baasil.

Kolhoosi nimeks sai "Peipsi". Samal aastal valiti uueks esimeheks Osvald Kikkas partorgi soovitusel kui Nõukogude korraks sobivam mees. Arveametnikuks sai Ella Paju. Koheselt moodustati ka kaks komisjoni, kes koostasid aktid kolhoos "Peipsile" elanikkonnalt ülemineva vara, hoonete ja loomade kohta.

Väljavõte protokolliraamatust

AKT

Käesolev akt on koostatud Pala vallas kolhoos "Peipsile" ülemineva vara ja hoonete kohta:

Komisjon: I grupp – Paju Joosep

Maasing Richard

Õunap Karl

Sauoja Edvard

Vaino Selma – Säärtsa ja Kütimetsa

II grupp – Kurss Johannes

Jüris Maimu

Reinuste Endel

Veskimets Johannes

Lümat Endel – Raatvere, Piibumäe ja Tossumetsa

Kolhoosi kantselei ja toa mööbel aprill 1949 – 31. detsember 1949

Riidekapp

Pesukapp

Toolid 4 uuemat 6 vana
Laud
Lapsevoodi
Lamp

Kolhoosi astunute talundite arv oli 96 ja kolhoosisperesid ning nende liikmeid 241 inimest. Alaealised lapsed olid automaatselt kolhoosi liikmed.

Moodustati kolm põllumajanduslikku brigaadi, millised hõlmasid järgmisi külasid:

I brigaad – Sääritsa – brigadiriks Paul Ude, hiljem Hans Paju;

II brigaad – Raatvere, Tossumetsa ja Piibumäe;

III brigaad – Kütimetsa – brigadiriks Johannes Nõmm.

Igas brigaadis oli veel paar lüli ja lülivanemad.

Brigaadid jagunesid maa-ala suuruselt järgmiselt:

I brigaad 194 ha, sellest põldu 67 ha;

II brigaad 567 ha, sellest põldu 151 ha;

III brigaad 216 ha, sellest põldu 84 ha;

Lüpsilehmad viidi kokku Raatverre Mäso, Reino ja Reinuste lauta, hiljem Sääritsasse Paele, nuumloomad Kikka lauta ja vasikad Ude lauta. Mardisaar Johannes nimetas ühislaudas sündinud vasikaid komnoorteks. Talitajaks Liisa Ude.

Sead viidi Raatverre Kuuse lauta ja Sääritsa Paju Kaarli lauta, kus olid talitajateks Endla Öunap ja Elli Paju. Tallid olid Piibumäel, Vaenamäel ja Uudsel. Viimases oli tallimeheks Richard Maasing. Kana la ehitati Rüütel Johannese lauta. Masinapark puudus. Kolhoos tegeles põllunduse ja loomakasvatusega.

Esimene loomade ühislauta viimine oli raske, sest loomad polnud harjunud, et neid lõa otsas mööda küla veetakse, rabelesid ja ammusid. Terve küla oli täis loomade kisa ja inimeste hõikeid. Inimestel oli kahju lahkuda oma loomadest. Pisarsilmi seisti kaua ühislauda uktsel. Kolhoosipere peale võis jääda ainult üks lehm. Samas ei täpsustatud

heina tegemise võimalust. Isiklikke loomi tohtis karjatada ühiskarjamaal.

Tööpäev algas varavalges ja kestis öhtul kella üheksani. Kui töö sai varem valmis, ei tohtinud koju minna. Reinuste Endel meenutas: "Lõpetasin põllu vedrutamise enne kaheksat, siis istusin põlluserval kella üheksani." Oma töid tehti kas enne või pärast kolhoosi tööd. Heina niideti enne päikesetõusu ja koju veeti öhtul pimedas riidega seljas, sest hobust selleks ei lubatud. Heina kaarutamine oli enamasti laste töö, kes jooksid heinas ja jalgadega segasid.

Lauri Aleks oli heinategemisega hoolas ja umbes koormajagu heina küüni vedanud, see oli nii suur kuritegu, et pandi selle eest vangi, kuigi ta oli niitunud karjamaalt sõnnikupuhmaid. Kolhoosi esimees jälgis inimeste tegemisi kodus toalakast binokliga. Inimesed olid alalises hirmus, sest mõne mehe võimuiha oli nii suur, mis sundis kutsuma püsimehi majadesse teostama läbiotsimisi. Läbiotsimiste põhjuseid ei julgenud keegi küsida ja neid tegelikult ei olnudki. Vaiksaar Johannese pere kuulutati rahvavaenlasteks ja nad olid sunnitud kodust lahkuma, riidepamp ja leivakott näpus, jättes maha kõik oma elutöö. Seljand Jaani pere ei suutnud taluda pidevat mõnitamist ja peksuähvardusi, mis oli juba kahel korral juhtunud, läksid eluaset otsima mujalt. Peksa sai ka Reinola Marie, nooremad pereliikmed ja lapsed pagesid läbi akna peitu. Otterklau Paul sunniti haigena metsa vedama ja mõne kuu pärast saadeti mees viimsele teekonnale, jättes maha naise viie lapsega, kellest noorim oli sülelaps. Küla hakkas tühjenema, sest inimesed ei leidnud sellisel moel mingit normaalset elu. Läksid mujale leiba ja elatusraha teenima Oja Johannes perega, Otepalu Johannes ja Pauls Villem Kohtla-Järvele. Läksid ka Öunap Endla, Lepp Elmar ja Sauoja Eduard. Rahva elu oli vilets. Lastele ei olnud kooliskäimiseks korralikke riideid ega jalanõusid. Sügiseti korraldati aga kolhoosis suured lõikuspeod, mis viidi läbi Raatvere koolimajas, selleks jätkus kolhoosil raha ja vara, olgugi, et osa vilja oli põllul ja kartul võtmata. Selline halva unenäona tunduv elu kestis aasta ja kümme kuud. Põllumajanduslik artell (kolhoos) "Peipsi" ühines kolhoosiga "1. Mai" üldkoosoleku otsusega 13. veebruarist 1951.a. protokoll nr.2 alusel ja sai uueks nimeks "Ranna". Inimesed hakkasid juba harjuma sellise eluviisiga, nähti, et enda mõtete ja plaanide avaldamisel

ei ole mingit mõtet. Tegutseti vaid käsu korras, kuigi need olid vahel päris naeruväärsed.

Töötasu arvestati normipäevades. Arvestusraamatu järgi oli arvestatud aprillist kuni 31. detsembrini 1949 normipäevi: kolhoosi töömehel 37,28 kuni 283,44 normipäeva, kolhoosi esimehel 387,18 normipäeva. Kassa sissetulekud koosnesid liikmemaksudest ja siselaenudest, millest väikseim oli 15 rubla ja suurim 200 rubla.

Kolhoosile olid tellitud ka ajalehed ja ajakirjad: Edasi, Rahva Hää!, Bolševik, Põllumajandus ja Abiks agitaatorile. Arhiivimaterjalide põhjal oli esimene rahaline avanss makstud 30. augustil 1950 järgmiselt: kokku 3584 rubla, mis teeb keskmiselt 79.40 töölise kohta, esimees ja arveametnik said kumbki 645 rubla.

Kolhoosi üldkoosolekud viidi läbi alati koos parteikomitee esindaja osavõtul. Kallaste rajooni Parteikomitee esindaja sm. Jermolajeva sõnavõtt ühel koosolekul kõlas järgmiselt: "Kolhoosi esimees ei ole mitte kolhoosi peremees, vaid kolhoosi juht ja kolhoosiliikmete isa."

Eevi Treial

MÄLETAN

Küla sõjakeerises

Oli 1939.a. jaanipäev. Ilm oli pilvine ja külm. Sadas isegi mõningaid lumehelbeid. Isa ja ema läksid hobuse ja vedruvankriga Rannamõisa tamme juures kaitseliidu ja naiskodukaitse poolt korraldatud jaanipäevapeole. Ema oli naiskodukaitse liige. Järgmine päev ma kuulsin, kui isa ja ema arutasid omavahel jaanipäeva-muljeid. Oli peetud mitmeid isamaakõnesid, kus oli öeldud, et Eesti ei anna kellelegi alla, võitleme seni kuni alles on jäänud põlvepikkused poisikesed, eestlased enam orjaks ei hakka. Meie vabadussõjas langenute ausammas Kodavere surnuaial on valmistatud mõisapõllul olnud orjakivist, mis on niisutatud orjade higi ja pisaratega. See enam ei kordu. Hiljem, nende isamaalistele

kõnedele mõeldes võib arvata, et Eestis saadi aru, mis Euroopas toimub, ja et oli karta kas Saksamaa või Venemaa poolt kallaletungi.

Oli 1940. aasta ilus päikesepaisteline talvapäev. Võis olla kas veebruar või märts. Olime koos vanematega oma õuel, kui tuli meie poole piirivalvekordoni ülem Kompus. Aeti juttu põhiliselt poliitikast. Äkki hakkas Peipsi poolt kostma undamine ning varsti ilmusid nähtavale Vene lennukid, mis suundusid sisemaa poole. Kompus ütles, et need lendavad arvatavasti kas Saaremaale või Paldiskisse, kus on nende baasid. Arvati, et Eesti Vabariigil on lõpp, sest valitsus on teinud saatusliku vea ja lasknud venelastel Eestisse baasid teha. Nüüd ei ole enam võimalik ilma välisabita venelastele vastu hakata ja niikuinii Venemaa võtab Eesti oma alla. Süüdistati president Pätsi, et ta on venemeelne ja sellepärast lasigi Vene väed sisse. Oleks parem võinud sakslastele alla anda, sest teati, mis Venemaal toimus, kuipalju inimesi suri seal nälga, palju lihtsalt tapeti ja viidi Siberisse ja kolhooside ees oli teadmatus ning hirm. Euroopas oli alanud sõda ja arvatavasti Eestil, Lätil ja Leedul ei ole võimalik sellest kõrvale jääda.

Sama aasta suvel oli kuulda, et Vene väed on Eestisse sisse tulnud ja et president Päts on riigijuhi kohalt kõrvaldatud.

Hakati maad ja muud varandust talunike käest ära võtma ja jagama popsidele. Meie ja Ansu omade Aneküla põllud anti Alla Hugole. Hugole anti ka hulga metsamaterjali uue maja ehitamiseks, sest nende oma maja oli vana ja pooleldi lagunenu.

Meie kõige parem lehm Mirta anti Vaena Paulile, kes oli uusmaasaaja Sorga talu taga Mäso talus, kus oli enne rentnikuks olnud Maeka Laba. Ema nuttis, kui tuldi meie õuele ja pandi Mirtale nõör sarvi ning viidi ära.

Aktivistid organiseerisid kihutuskoosolekuid, kus selgitati uue korra paremusi. Üks koosolek toimus Raatvere koolimajas, kus räägiti, et kolhoosikord on maal kõige parem. Tööd jagatakse ära ja ühed teevad ühtesid töid ning teised teisi. Üks talumees küsis, et kui see on nii hea, miks siis looduses näiteks varesed, harakad, kuldnokad ja teised linnud ei tee ühte suurt ühist pesa, kus ühed hauvad ja teised hoolitsevad toidu eest. Vastus: "Näljaga süüakse nii sealihka kui ka kanamunad ära." Külarahvas ei osanud sellisest vastusest midagi välja lugeda.

Oli kuulda, et hakatakse rikkamaid talumehi Venemaale viima. Raatverest viidi Mässa ära. Säärtsast ei viidud kedagi, ju siis nii rikkaid ei olnud.

Piirivalve oli laiali saadetud. Ei olnud teada, mis piirivalvuritest sai. Piirivalve kordonisse tehti vanadekodu. Kusagilt Alliku poolt toodi neli või viis vanamutti, täpselt ei mäleta, palju neid oli. Kõndisid mööda küla ja laulsid jumalasõna laule: "Las ma lähen, las ma lähen, sinna kus ma Jeesust näen..."

Piirivalve kordonil oli liigirikas iluaed, kust peale piirivalvurite äraminekut sai külarahvas oma aedadesse istikuid tuua. Meie tõime hõbepapli, elupuu ja tamme istikuid. Üks tamm, mis on istutatud vana sea- lauda asemele lehmalauda otsa, läks hästi kasvama. Juure alla asetati pudel, mille sisse pandi peenraha ja kiri. Elupuu istutati põlenud lauda müüride ette, mis on käesolevaks ajaks hästi suureks kasvanud.

Sõda

Kodus räägiti, et sõda on alanud. Saksamaa on tunginud Venemaale (Nõukogude Liidule) kallale.

Oli vaikne õhtupoolik. Olime Maimuga oma karjamaal lehmadega karjas. Kõrval karjamaal oli oma loomadega Ansu Eha. Ajasime piiripeal omavahel juttu, kui kuulsime Omedo poolt püssipauke ja natukese aja pärast nägime suitsusammast kerkimas. Me ei osanud mome- dil midagi erilist arvata, aga hiljem kuulsime, et punaselindimehed ees- otsas "Tetaga" (Toomingas) olid otsinud Ansura poisse, kes hoidsid ve- ne mobilisatsioonist kõrvale. Kuna poisse kätte ei saadud, siis lasti loo- mad ning peremees ja perenaine maha. Hooned pandi põlema. Eha ütles, et küll on kole, kui oma maja selliselt põleb. Samal õhtul, tulles karjaga koju, jätsime loomad tare taha randa lüpsiootele. Äkki tulid meie õuest kaks püssimeest meie juurde ja hakkasid küsima onu, Venera Ruudu kohta, kes ka hoidis kõrvale mobilisatsioonist, et kas me oleme onu eile ja täna näinud. Mina ehmatasin ära ega saanud suudki lahti, Maimu aga ütles, et jah, onu käis siin eile ja ka täna. Isa ja ema tulid rannaäärde

vaatama, mis meiega toimub. "Teta", nähes isa ja ema, kamandas nad tare seina äärde, lükkas kuuli rauda ja käratas: "Te ütlesite, et ei ole onu näinud, aga lapsed ütlesid, et on siin nii eile kui ka täna käinud. Kui üles ei tunnista, kus onu on, siis laseme teid maha." Isa hakkas vastu, et mis te laste jutte kuulate, ise hirmutasite nad ära ja lapsed kiitsid teie küsi- mustele järgi.

Sihtija lasi püssitoru alla ning kamandas teistele: "Otsige kõik kohad läbi." Läbiotsimise käigus torgiti püssitääkidega läbi voodikotid, tulistati paar pauku tare ahju ja üldse pöörati kõik segamini. Keldrist leiti onu jalgratas ning anti korraldus see järgmisel hommikul Kasepää vallamaja juurde tuua. Samal õhtul läksid punaselindimehed edasi Ree- nule, kust otsisid Mustvee lihunik Brunni, kes hoidis kõrvale mobili- satsioonist. Kuna Reenult Brunni ei leitud, siis mindi edasi Pautsi omade poole, kes olid Brunnile sugulased. Pautsi omad elasid Raatvere küla taga. Säält leitigi Brunn üles. Brunn koos majaperemehe Pautsi Aleksiga pandi küüdimehe hobuse peale ja suunduti Kasepää poole. Saatjaks oli püssimees, keegi punase lindiga poisike. Hiljem külarahvas imestas, et selline tugev noor mees nagu Brunn, kes Mustvee laada ajal lahtipääsenud pulli sarvedest kinni pidas, ei saanud punase lindiga poi- sikesel "kaela ära keerata" ja võssa põgeneda. Mõlemad lasti Kasepää vallamaja juures maha. Sakslaste ajal, kui haud lahti kaevati, leiti sealt neljakümne tapetu ringis (täpset arvu ei mäleta), keda oli julmalt piina- tud.

Meie vanemad olid mures onu jalgratta viimise pärast, sest oli teada, et kes Kasepää vallamaja juurde viiakse või kutsutakse, see las- takse kindla peale maha. Oli teada, et Luha Volli, kes oli uusmaasaaja Mikura maadel meie lauda taga olevas Kaelu majas, on punaselindi- mees "Tetale" sugulane. Vanemad rääkisid Volliga ning Volli oli nõus teatava tasu eest (lubati seatapmisel pool siga) jalgratta ära viima. Järg- misel hommikul läks Volli jalgrattaga Kasepääle. "Teta" oli kohe tema käest küsinud, et kuhu Lella omad jäid. Kui Volli oli meie vanemate mittetuleku kohta mitmeid väljamõeldud põhjusi seletanud, siis "Teta" oli natukene mõelnud ja ütelnud, et olgu peale, nüüd mine koju tagasi ja selle jalgratta saad omale. Nii pääsesid meie vanemad arvatavast maha-

laskmisest. Kui sakslased sisse tulid, läks Venera Ruudu Volli juurde ja võttis oma jalgratta tagasi.

Oli arvatavasti augustikuu, olin loomadega Sarapuu väljal karjas. Raatvere poolt oli kuulda mürinat. Seal liikusid taganevad vene tankid ja traktorid, mis vedasid kahureid. Lendasid üle ka mõned lennukid, ei saanud aru, kas Vene või Saksa omad.

Mõned päevad hiljem ühel ilusal päikesepaistelisel hommikupoolikul, kui me kõik kodus olime, hakkasid Rannamõisa poolt tulema taganevad Vene väed. Sakslased olid haaranud osa Vene vägesid "kotti", see oli kusagilt Kodavere kandist kuni Omedo jõeni. Omedost oli hulga rahvast Sääritsa poole põgenenud. Meil oli just 1939. aastal valmis saanud uus maakivist ja betoonlaega kartulikelder. Koos Omedo inimestega oli keldris varjul üle paarikümne inimese. Meie loomad olid vana lauda müüride vahele kuulide eest varjule aetud. Taganevad vene soldatid olid väsinud, higised ja näljased. Nõudsid süüa, aga kogu leib oli ära söödetud keldrisolevatele inimestele. Siis said nad kätte suure rukkijahu koti ja hakkasid sealt peoga jahu suhu ajama. Nähes meie hobust müüride nurga tagant, hüppas üks soldat kohe hobusele selga ning sõitis minema.

Isa püüdis küll takistada, kuid soldat keeras püssiotsa tema poole. Natukese aja pärast läks ema elumajja keldrisolevatele inimestele süüa tegema. Parasjagu, kui kees piimasupp, hakkas hirmus ragin ja kuulid lendasid läbi maja. Ema viskas põrandale pikali, kuid samal ajal kees piimasupp üle, aga midagi polnud parata, sest eluga ei olnud mõtet riskida. Venelased olid kaitsele võtnud kordoni ümbrusse kraavidesse, mõned olid ranna ääres meie pajude taga. Sakslased tulid rünnakule Rannamõisa poolt mööda Sääritsa teed. Jalaväe ees sõitis tankett, mille peal lehvis punane lipp haakristiga. Sakslased täristasid automaate ja ründasid suure kisaga. Venelased tulistasid kraavidest vastu. Meie õega piilusime keldri ukse vahelt, oli põnev näha, mis toimub. Nägime, et kordoni tagant, kus oli Ansu omade maja, kerkis suitsu. Põleski naabrite maja. Kui suurem ragin sai mööda, tuli meile Ansu väimees (Lauri Aleksander), kes oli püüdnud põlevast majast veel kraami päästa, kuid oli päris tugevasti käed ära põletanud. Ema määris käed võiga kokku ja sidus mingisuguse vana linaga kinni.

Kui oli juba vaikselt jäänud, läksime välja vaatama. Meie pajude all oli ühe vene soldati surnukeha, oli näha, et automaadi valang oli läbistanud keha vöö kohalt. Üks surnukeha oli veel ranna ääres paju-põõsastes. Maas ja järves oli igasugust vene sõjamoona ning sakslaste poolt purukspektstud päradega püsse.

Meie lauda taga, vanas Kiissa Kaelu majas elas kalamees Luha Volli, kes oli tulnud sinna Sepametsast Mikura maadele uusmaasaajaks. Samal ajal, kui lahingud käisid, läks Volli vaatama, kas tema paati ei ole vene soldatid võtnud üle järve põgenemiseks. Ta oli paadi kive täis laadinud ja järvepõhja lasknud. Veendunud, et paat on alles, tuli ta rannast oma maja poole ning nägi, et politruk paneb ritta vene soldateid. Nähes Vollit, kamandati tema ka soldatitega ühte ritta. Politruk karjus, et tuleb minna "kotti" läbi murdma. Samas oli rukkijahud, kus oli peidus osa vene soldateid. Kui politruk neid sealt välja ajama läks, põgenesid juba reas olnud soldatid rannaäärsesse võssa laiali. Nende hulgas ka Volli. Ta oli saanud vee ääres ühe suure kivi serva alla end ära peita, ainult nina oli veest väljas, et hingata. Nii ei saanudki politruk soldateid kokku, oli lasknud mõned paugud õhku ja läinud pooljoostes Omedu poole.

Sama päeva õhtupoolel läksime õega loomadega koplisse karja. Vanaema Sohvi (kutsusime "ämm") tuli meid vaatama läbi kopli kõrval oleva kartulipõllu. Äkki märkas ta, et kartulivao vahel on vene soldat. Märgates vanaema, näitas soldat näpuga suu peale, mis tähendas, et vanaema vait oleks. Vanaema läks koju tagasi ja rääkis sellest meie isale. Isa tuli soldatit otsima. Ta oskas vene keelt ning hüüdis talle, et tulgu välja. Soldat tuligi, paistis õige noor, kusagil 18-aastane poisike olevat, palja jalu ja näost üleni porine. Rääkis, et tahab vangi anda. Vanemad andsid talle süüa ning isa saatis ta paju all oleva langenud vene soldati jalast saapaid võtma, öeldes, et vangis ei anna keegi sulle saapaid. Samas tuli jalgrattaga meilt mööda Kriguli Juku. See võttis soldati kaasa, et viia ta Rannamõisa, kus asus saksa staap. Juku oli puutöömees ja tal oli jalgratta pakiraamil kirves. Soldat näitas kirvest ja küsis, et ega mees teda sellega ära ei tapa, sest vene sõjaväelastele oli sisendatud, et kõik on vaenlased ja kedagi ei tohi usaldada.

Meil, ranna ääres, keldrist Omedu pool oli rehetare. Õhtul tarre minnes kuulis isa tare ahju tagant laulujoru. Isa hakkas hõikama, et kes seal on ja mida ta seal teeb. Varsti tuligi ahju tagant välja täiesti purjus vene soldat ning küsis kas "omasid" kuskil läheduses pole. Kuuldes, et ei ole, astus ta tuikuval sammul võsa poole. Hiljem leidis isa tare ahju tagant kaks tühja viinapudelit.

Meie ema oli pärit Omedost, Veneralt. Sealt saadeti sõna, et meie hobust, millise vene soldatid ära viisid, on nähtud Omedo pool. Ema läsksi hobust otsima. Jõudes Venerale, nägi ta, et aida taga kraavis on terve rühm püssidega venelasi. Üks noor soldat tuli kraavist välja ja ütles, et on ukrainlane ning küsis, et kus on sakslasi, tahaks vangi anda. Ema ütles, et ei tea ja läks tuppa, et pererahvalt küsida. Äkki kuulis jooksumüdinat ning nägi, et vene soldatid jooksevad tee poole ning seisavad tee äärde ritta, kõigi käed üleval ja pulga otsas valge lipp. Maja taga tee ääres oli rukkipõld ning rukki nurga tagant tuli parasjagu välja kaks sõdurit. Venelasi nähes nad seisatasid ja tõstsid ka käed üles. Ema arvas, et nüüd venelased tapavad kindlasti saksa sõdurid ära ning ei tahtnud seda pealt vaadata ja läks ära teise tuppa. Natukese aja pärast tuli tuppa sama ukraina poiss ja ütles, et me tahame midagi süüa koos sakslastega. Ema koos majaperenaise Lilliga viisid, nagu siis ikka sel ajal kombeks oli, piima ja leiba. Maja otsas oli kelder ja selle ümber suured sirelipõõsad. Nende põõsaste alla olid maha istunud nii vene kui ka saksa sõdurid. See ukraina poiss oskas natuke saksa keelt ja oli tõlgiks. Sakslased otsisid välja oma pildid ning näitasid neid venelastele ning andsid seletusi. Peale vaatamist viskasid sakslased pildid sirelipõõsasse, kuid üks vene soldat tõi need ära ja andis sakslastele tagasi, mispeale sakslane need tasku pani. Natukese aja pärast lahkusid sakslased Annukametsa suunas, kus oli saksa staap ning venelased läksid tagasi aida taha kraavi oma püsside juurde. Mis edasi sai, pole teada. Sel korral ema hobust kätte ei saanudki. Hiljem saatsid tuttavad teate, et meie hobune on Kasepää küla lähedal. Sealt saadigi meie hobune kätte.

Lahingus langenud kaks vene soldatit ning järvest väljauhutud ühe vene soldati laip maeti külameeste poolt kordoni lähedale meie aiaotsa platsile vanade pajude alla, kus nad praegugi puhkavad. Hiljem

tegime meie, külanooded, sinna kiige. Plats oli ka jaanitule paigaks.

Heino Õunap

ANSU RAHVAS SÕJAKEERISES

Eestlaste vabadussõjast räägiti Ansu peres vaid seda, et isa oli sõjast osa võtnud ja Paju lahingus haavata saanud.

Minul kui Ansu talu noorimal on mälestusi Teisest maailmasõjast, Eestist üle käinud NSV Liidu ja Saksamaa sõjast, mis nüüdseks on jäänud aastakümnete taha. Kirjapandu on nähtud lapsesilmadega, tunded edasi antud lapsetunnetega, mõistmine lapsemõistuse abil.

Esimene kokkupuude sõjaga.

Läksin Ellaga Lümatisse kas lastetundi või lastepühale, ei mäleta täpselt. Ella Oja-Mänd (Kure Ella) oli minu lapsepõlve parim sõbranna (lahkus manalasse 19.01 1989.a.). Jooksime läbi Mikura kopli, üle heinamaade, läbi Kooli-Leeni õue, üle suurtee, mööda Lümati heinamaid põõsaste vahel looklevat teerada pidi. Jõudnud Lümatisse palvemaja juurde, olime üllatunud kõikjal valitseva vaikuse üle. Palvemaja uks oli kinni. Tegime ringi ümber maja ja asusime lonkides koduteele. Kodus kuulsime lauset: täna algas sõda.

Oli pühapäev, 22. juuli 1941.

Oli kuum päikesepaisteline ilm.

1941.a. juulikuu oli sõjakuuks tartlastele ja tartumaalastele. Juulikuu lõpupäevil kandus sõjategevus Peipsi-äärsesse Säärtsassegi. Eriti ärevaks muutus elu, kui mööda randa Mustvee poole läinud vene jalaväelased hakkasid tagasi tulema, sest maanteed mööda läinud Saksa sõjavägi oli juba Omedus ees. Edasise taganemistee lõikasid ära Rannamõisast tulevad Saksa jalaväelased. Oldigi "kotis". Just meie hoonete juures.

Tekkis paanika. Sõdurid otsisid paate, laudu, palke. Loodeti nende abil, kepid ja lauajupid aerudeks, pääseda üle Peipsi suurele ko-

dumaale. Palgid, lauad ja paadid olid järgmisel hommikul tagasi Eestimaa rannas. Sõdurid olid oma "igavese kodu" leidnud Peipsis.

Randa jäänud venelased valmistusid lahinguks kohalejõudvate sakslastega. Meie varjusime keldrisse. Ja läkski lahti! Kuulipildujate ragin, tärin, matsud-potsud ühele keldriküljele - venelaste omad; ragin, tärin, matsud-potsud teisele küljele - sakslaste omad. Kelder meiega kahe tule vahel. Oldi hiirvaikselt. Kes võidab? Mis saab edasi? Kaua lahing kestis, ei tea. Äkki tõmmati keldriuks lahti. "Heraus!" Sakselased! Kõiki läbis kergendusohu. Jõudnud välja, tardusime. Kõik meie hooned olid üleni leekides. Tulemõll oli kohutav. Isa jooksis päästetöödeks põlevate hoonete juurde. Sakslased takistasid teisi minemast. Seisime piirikraavi ees. Nutt ja halin oli suur. Mina karjusin: "Kus me nüüd elama hakkame? Kus me nüüd elama hakkame?"

Õhtuks oli paanika vaibunud. Elumaja kogu sisustusega, rehetuba, laudad, tall hobusega, aidad viljaga, isegi heinaküün heinamaal - kõik maatas. Õhk oli täis kõrbelõhna. Istusime sõnatuina õuel. Kaev oli alles, aga kruusi ei olnud, millega juua.

Elu läks edasi. Meie alustasime otsast heade inimeste annetatud riiete ja mööbliga. Esmalt tuli uus hobune muretseada, sest talutööde tegemine hobuseta oli mõeldamatu. Hobune oli talu raudvara.

1942.a. elasime endises piirivalvekordonis. Ruume jagasime saksa sõduritega. Õnnetused tabasid meid sellelgi aastal: surid kaks lehma, kes olid naela alla neelanud, süües rohtu varemotel. Nutsin mitu päeva, kui minu lemmiklehm Maasik suri.

Elu nõudis elamist. Isa varus ehitusmaterjali hoonete ülesehitamiseks. Olid juba kenad vinnad valendamas, kui taganema sunnitud sakslane 1943.a. vajas just sellist kraami kaitsekraavide ja punkrite ehitamiseks. Minu isa 2-aastane töö ja vaev oli jälle asjata.

1944.a. oligi jälle sõjategevus Eestimaal. Kordonis elanud sakslased vajasid voorimehi hobustega põgenemiseks (meile üteldi - edasiliikumiseks). Ohvitseri käsk tuli täita. Tädi jättis koogitegemise pooleli, sest sakslane kinnitas, et 2 tunni pärast saab tagasi. Möödus 2 tundi, 2 päeva, 2 nädalat ... 2 kuud. Tädi vooritee lõppes Virtsus, kutsuti laevalegi. Aga hobune oli tarvis koju tuua ja asuti tagasiteele. Talu oli sel-

legi sügisel ilma hobuseta. Muret ja vaeva kuhjaga. Tädi jõudis koju oktoobripühade eel.

Järgnevate kordonis elatud aastate jooksul oli meil mitmeid kaaselanikke, oli üksikuid, oli perekondi. Meeldejäävamateks olid sõbralikud ja heatahtlikud Lindmetsad: pereisa Albert ja pereema Niina, lapsed Nelli ja Viktor.

Episoodikesi sõjapäevist

Ühel päeval karjamaal olles kuulsin võsa tagant tugevaid helisid, mida varem polnud kuulnud. Mõtlesin: miks Sorga Juhan taob laudu üksteise vastu sellise tugeva raginaga. Hiljem selgus: naaberkülas oli kuulipildujast tulistatud.

* *

Kui Saksa sõjavägi Raatvere külast väljus ning Piibumäe poole liikus, jooksimine meie karjamaal paralleelselt maanteega ja lehvitasime. Vastu ei lehvitatud. Olime pettunud. Ja kui vene lennukid üle meie Mustvee poole lendasid, olin põõsaste vahel selili ning mõtlesin: ei tea, kas nemad mind ka nii hästi näevad nagu mina neid näen. Oi seda lapse mõtlemist!

* *

Vene lennukid käisid Omedu jõel ja Mustvee sadamas olevaid Saksa laevu pommitamas. Mõned mürsukillud lendasid Sääritsa küla heina- ja karjamaadele. Meie, karjalapsed, olime saadu taga pikali. Imelik: hirmu ei tundnud. Lehmad sõid rahulikult edasi.

Ansua Eha

LÜHIKE MEENUTUS KOPLI TALU SAATUSEST

See oli 1946. aasta kevadel, kui minust, Liidia Kivitarest Lümati külast, sai Sääritsa küla Kopli talu liige. Siis olid maad veel pere-meeste omad. Kopli talu oli väike, vaid üksteist hektarit. Seal elasid Lepp Juhannes ja Alma. Juhannes oli surnud 1938. aastal. neil oli kaks last - Elmar ja Ella. Minust sai Elmari abikaasa. Ella Lepp oli juba kodust lahkunud ja endale perekonna loonud. Tema liignimeks sai Rebane. Ellal on poeg Jüri. Elmaril on kaks last Riho ja Ave. Nagu ma eespool mainisin, talu oli väike, seepärast tuli tööd mujalt leida. Tol ajal oli viljapeksumasin mitme küla peale ostetud. Elmar käis sellega sügiseti tööl, oli masinist. Nii teenis ta lississetulekut. Siis ostis endale isikliku viljapeksumasina. Ühistu oma oli juba vana. Sellega sai ta ainult paar aastat töötada, sest tulid kolhoosid ja masin võeti ära. Algasid need hirmuajad. Valla partorg sõitis kohale ja tegi ettepaneku, kas hakkad kolhoosi raamatupidajaks või lähed Siberisse. Elmarist saigi raamatupidaja ja minust naabri lauta lüpsinaine. See kestis aastani 1952. Vahepeal oli raamatupidamiskursustele õppima saadetud Ella Paju tagasi tulnud. Elmar vabanes kolhoosist, kuid pidi minema Kadrina piimatööstusesse tööle. Kadrinas oli ta lühikest aega. Edasi sai Pala kooperatiivi esimeheks. Pärast põlengut Palal jäi ta töötuks. Kolhoosi liige ta ei olnud, oli lihtne lahkuda. Elmar tuli Tartusse autojuhi kursustele, sai ka tööd. Minul oli raskusi väljakirjutamisega, kuid õnneks hakati kolhoosi ühendama. Lehmad viidi teise lauta ja koht koondati. Suure palumise peale vabastas üldkoosolek mind kolhoosikohustustest. Elmari ema Alma jäi üksinda tallu elama. Meist aga said Tartu linna elanikud.

Mõned suved käisime emale abiks. Jüri ja Riho olid alati koolivaheajal vanaema juures. Lõpuks otsustati maja maha müüa ja Alma tuli Tartusse poja juurde.

Kirjapaneku päeval on Elmar, Ella ja Alma juba ammu mulla all.

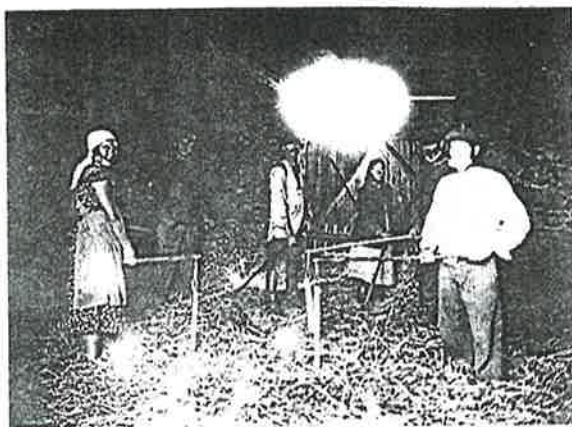
27. märts 2000
Liidia Lepp

Tähtsam suvine töö - heinategemine

... ja sügisene - rehepeks

Ansuv rahvas abilittega peksab reht kootidega katuseõlgede saamiseks.

Grupp sääritsalasi 30ndatest aastatest. Taga vasakult: Leida Sauoja, Hans Paju, Alma Seljand (Saul), Helju Maasing. Ees vasakult: Arved Ude, Pauliine Maasing, Velda Maasing.

50. aastate Sääritsa noori: Oja Ella, Vaike, Madis, (kaabuga) Lembit, Maimu Õunap ning Mart Peipsi

Üks helin mul helises rinna sees.

Juhan Liiv

LAURI KETTUNEN SÄÄRITSAS

Keeleteadlaste hinnangul on idamurde tuumalaks Kodavere kihelkonna põhjaosa Tossumetsa, Perametsa, Sääritsa, Raatvere ja Assikvere külaga ning Maarja-Magdaleena kihelkonna kirdeosa Ruskavere külaga. Siinmail on aina kõlanud see ilus murre, mille kohta käivad tunnustavad sõnad: "Sie kõdavere kiel one kõege pustam kiel, ei siäl põle üstegi kiänet ega viänet siden."

Aastatel 1909-1911 käis siin ja mitmel pool mujal keelemurret kogumas ning uurimas Soome keeleteadlane Lauri Kettunen (1885-1963), kes leidis, et Kodavere murdesõnade kogumiseks oligi viimane aeg. Tegelikult tuleb vanema põlve külarahvas omakandi keelemurdega veel praegugi toime. Siin on öeldud ikka *madud* (maod), *õtsekõhe* (otsekohe), *lõevuke* (lõoke), *muun* (maas), *vedetässe* (veetakse), *kägo* (kägu), *leevad* (leivad), *lehem* (lehm), *uavassik* (haavastik), *javatama* (jahvatama) jne.

Üsna varsti pärast seda, kui Lauri Kettunen oli siin *kõege pustama kiele* sõnade hääldamise iseärasusi jälginud, ilmus temalt esimene läänemeresoome keelte süvauurimus, kaheköiteline doktoritöö kodavere murde häälikuloost (Lautgeschichtliche Untersuchung über den koda-ferschen Dialekt, 1913). Tartu Ülikooli professoriks sai ta 1919. aastal, oli ka Emakeele seltsi asutaja 1920. aastal ja selle esimene esimees (1920-1924). Hiljem on Kodavere murdesõnu kogunud ja uurinud veel mitmed teadlased (Paul Ariste, Valdek Pall, Salme Tanning, Aili Univere jt.).

Kui väikesesse Peipsiäärsesse Sääritsa külasse ilmus 1909. aastal äkki ei tea kust võõras, teistest külainimestest erinevais rõivais noormees ja valis ulualuse kehvapoolsesse peresse Kaarel Kursi ehk Kiissa Kaelu väikeses majas, siis pandi seda valikut veidi imeks. Oma

matkamälestuste kogumikus "Tieteen matkamiehenä. Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907-1918", 1945, lk. 114-120; 125-130; 133-149; 169-172 jm kirjeldab Lauri Kettunen Kodaveres-käimisi üsnagi üksikasjaliselt. Siin leidub põhjendus ka korterivalikule: "Kaelu oskas väga hästi vana murdekeelt, püsis kodus ja oli esimestel päevadel vägagi innustunud ning õige uhke *kuulmeisteri* ameti üle, eriti kui keegi naaber juhtus lähedale. "Panen õige prillid ette, muido arvavad, ei õlegi ma saks," muheles ta end jutuvahelduseks võrku parandama seades. Niisiis oli murdesõnade ütlemine Kaarel Kursile eneseväärikust tõstev toiming.

Kettunen omakorda ei osanud arvata, et siinkandis on kombeks igapäevaelu huvitavatest juhtumustest ja ligimeste iseärasustest pajatada lugusid, mis rahvasuus aastakümneid ringelda võivad, ennekui unustusse jäävad. Võõra noormehe Kodavere-päevadest oli möödas poolsada aastat, kui siia sattusid Kirjandusmuuseumi rahvaluulekogujad sooviga talletada rahvapärimust. Raatvere küla mõnus jutuvestja Oskar Treial (temalt on rahvaluulearhiivis üle 150 jutu) pajatas, kuidas Kettunen tahtnud mõnda asja või eset oma silmaga näha, et murdesõna tähendus ilusti kirja pandud saaks. Anna Kurs - Kiissa Kaelu tütar, oli Kettuneni viinud Anela Kusta poole vaatama, mis asi on *tõrukese märg*. Anelal olnud ilmatusuur tõruke hapupiimast ning jahust segatud kõrti täis, pealt roheliseks tõmbunud. "Kas härra tahab seda minu vana märga?" öelnud Kusta, tõmmanud sõrmega püti pealt kihi ära ja visanud nurka: "Noh, läind kaan peale jo." (RKM II 211, 165 (6) < 1966) Kui Kettunen soovis võid osta, viinud huumorimeelne Anna ta Jurkale: "Mine vaata, kust ta toob seda võid." Vanaperenaisel oli võipütt tütarde eest kangastelgede taha ära peidetud ning tükk tegemist, kuni ta sealt käpuli tagurpidi tagasi pugedes võioستja ette ilmus. Selle peale öelnud Kettunen: "Ei tea kuidas see Anna küll kohe oskab ja teab, kustkohast miski saada tuleb." (RKM II, 166/8 (4) < 1966)

Anna kohta on Kettunen oma mälestusteraamatus aina kiidusõnu jaganud: "Paremat keelejuhti ei oleks võinud lootagi, kuigi algul kõhklesin, sest ta kõneles minuga head üldkeelt." Anna pakutud näitelause kodavere murdele iseloomuliku häälikumuutuse *ht > st* kohta oli: "Armas toster, anna rosto, kõst valutab." Kaelu pakkus omalt poolt: "Lapse kõst on pustas lahti." Olgu juurviljaaias või sealaudas, kõndis

Kettunen Annaga kaasas, vihik ja sullepea käes. Juba kahenädalase Sääritsas tehtud kirjatöö kohta arvas Kettunen hiljem, et kui ta oleks selle sama materjali põhjal väitekirja koostanud, oleks Soomes sellega päri olnud – võiks tunduda, et tegemist on mitme kuu töötulemustega.

Muidugi ei küsitlenud Kettunen murdesõnu ainuüksi Sääritsas, vaid liikus ringi nii Kodavere kihelkonnas kui mujal Eestis. Ühe murdesõnade küsitlemise seiga on murdekeeles kirja pannud kooliõpetaja August Tamm Tossumetsa küla Venetossu puutöömehelt ja pajatustevestjalt Villem Treialilt:

"Kui Kettunen siin Sääritsän tüüti, siis üks vanamiis sae kuulta, et vana sõnade ütlemise eess piävä saksa käess raha suama. No vanamiis läks kua raha tiinmä ja korjas kua õmad vanad tarkusesõnad kokko ja läks Kettuse juure. Iss Kettuse ette maha, ae ambad ireville ja akas kõhe – ilma et kedägi muud õless kõnelnud, akas õmi vanu sõnu tõesele ette lugema, et: iir... arak... konn... siil... vares... ähän (rähn) ja viil mõned muud." Kodavere murdekeele näitena on siintoodud pajatuse kodumaast kaugel San Franciscos ära trükkinud Henno Jänes (Eesti keel, selle ehitus, areng ja ortoloogia, 1966, lk. 228). Ära on jäetud Villemi jutu lõpust see osa, kus Kettunen arvab, et vanamees tuli teda nende sõnadega söimama ja tülika külalise minema ajab. (ES, MT 88, 29/30 (12) < 1932) Rahvasuus elas see pajatus omasoodu edasi. Mõnekümne aasta pärast Oskari, Villemi poja, jutustatuna olid need söimuks arvatud sõnad juba rohkem söimusõnade moodi. Küläs öeldud Ude Jürile, et "mine Kettuneni juurde, aja vanu sõnu, saad raha." Jüri siis läkski ja ajas. "obene, siga, lehem, konn, ähän." (RKM II 211, 166 (8) < 1966)

Kursi Annast, pärastisest Anna Lindverest sai veel hiljemgi mitmetele murdekogujatele hea keelejuht, ent ta oli ka tähelepanuväärne jutustaja, laulik ja usunditundja. Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluulearhiivis leidub aastatest 1937-1969 tema esitatud laule (ka helikandjatel) üle 100, jutte üle 150, vanasõnu, kõnekäände, loitse, mitmesuguseid uskumuste kirjanekuid üle 500. Kuid seda, et Kettunen Sääritsas viibides Annale tähelepanu pööras ja teda keelejuhtide leidmisel saatjaks võttis, tõlgitseti küläs omamoodi. Sellal oli Aliide Õunap (Lella Liide) alles väike laps, kuid rohkem kui poolsada aastat hiljem jutustas temagi üle 60 pajatuse kohalikust elust-olust ega jätnud mainimata Kiissa Kae-

lut, Annat ja Kettuneni. Anna ja Leena olnud rivaalid ning Jürgensoni Juhanes teinud 1911. aastal laulu, mida külapoised Uudse Juhani lõõtsa saatel laulnud. Kuna leiti, et Anna teeb end Kettunenile sõnade etteütlemisega tähtsaks ja ka rahvaarsti mängib, pandi laulus tema ravitsemiskused kahtluse alla ja vihjati hoopis meestehuvile. Nagu jutud, nii püsis see laul rahvasuus aastakümneid.

Kiissa Anna polnud enam nii noor, vaid juba üle 30. Mida keegi Anna mahalaitmiseks ütles, seda on rahvasuus mitut moodi räägitud. Leida Laasma (temalt on rahvaluulearhiivis üle 200 jutuüleskirjutuse ja lindistuse) jutustas, et Anna tavatust edust olnud häiritud Alasi Anu, kel oma tütre Maali ja Sohvi meheleminekuas. Oskar Treiali sõnul oli Anna lauljaks Sauli Saamu, kes öelnud Kettunenile: "Ära sa võta seda Kaelu Annat, tema ei oska kududa ega kedrada. Kui sa jost naist tahad, võta sepa tütre. Nad on virgad ja kuduvad, nii et särgijatk on kui maisipuber." Saamu küsimusele, mida Kettunen aina kirjutab, vastanud Kettunen vihaseks: "Sina tead kirjutamisest vähem kui harjusloom jumalasõnast." (RKM II 211, 168/9 (5) < 1966)

Oskari õe Leida Laasma pajatustele on iseloomulik olustikuline laad, tema ironia on märksa varjatud. Ka alljärgnevas jutus on ta liiksaks Kettuse ning külamehe kohtumisestseenile põhjalikult tutvustanud intriigi tausta ja tagamaid.

"Vanasti ilmunud meie nurka Soome üliõpilane Kettunen Kodavere murrakut uurima. Kodavere murre minevat palju ühte soome keelega. Soomlane asunud terveks suveks korterisse Kiisa Kaalu poole.

Kiisa Kaalu olnud sel ajal ümbruse parem jutustaja ja lauludegija. Suur jutustaja oli ka hiljem Kaalu tütar Anna Lindeberg. Kettunen käinud igal pool ringi, kirjutanud kodavere murdesõnu üles. Käinud ka Tossu Laari tares. Laar ise olnud küll surmud, aga vanem poeg Jaan elanud veel suitsutares. Soomlase saatjaks olnud siis Kiisa Kaalu Anna.

Paljud külarahvas ei ole seda mõistnud, et mis see võõras mees hulgub ja mis see tähendab, et alati Anna seltsis. Juba ennegi ei ole Anna eluviisid Sääritsa küla rahvale meeldinud. Anna oli ainus laps ja vanemad jõudsid teda kasvatada, ilma et nende laps oleks pidanud võõraid teenima. Seda aga loetud suureks süüks, et ise popsi ja kaluri tütar ja ei teeni võõrast. Siis leitud veel Anna toast häbiväärseid asju: ilmalikke ju-

turaamatuid, hambahari ja -pulber, lõpuks veel kõige hullemat - tedretäherohtu või -kreemi. Kuidas tohtis inimene jumala loodud tedretähti või vistrikke hävitada!

Anna aga kõndinud võõra noormehega edasi ega teinud külarahvast väljagi. Kuulnud küll, et külas juba neid kõneldakse, aga ei julgenud seda muidugi soomlasele ütelda. Viimaks arvanud Anna naabrid Alasi perest, et ega see võõras mees Kaalule ei käiks, kui ta teaks, mis sugune Anna on. Otsustanud, et tuleb võõra mehele ära seletada. Ühel hommikul tehtud kindel otsus, et täna seletame talle ära. Täna hommikul lähemegi Kaalu aia taha heina niitma.

Läinudki: peremees, perenaine, tütre Sohvi ja Maali, pojad Kaarel ja Saamu. Jõudnud kõik Kaalu õue, aga äkki ei ole julgenud tuppa minna. Tüdrukud jooksnud kaevu taha, vanamees istunud aia peale. Pojad Kaarel ja Saamu sundinud teineteist. Viimaks ütelnud Saamu: "Mina olen sõjaski käinud ja nüüd, kurat, ei julge Kaalu tuppa minna!" ja astunudki tuppa. Perenaine Anu kobinud võõrasi kuulama. "Tere jõudu ka," alanud Saamu. "Sina oled siin võõras inimene, sina ei tea. Ega Kaalule ei maksa käia, siin Sääritsa külas on palju enamaid tüdruke. Anna ei viitsi teeni, püksi- ja särgiriidet on tal vähe. Temast ei saa kellelegi õiget naist. Ega Anna nii hele näost ei oleks, aga tema võib ennast ühe rohuga. Sohvi oli ise oma silmaga näinud. Armulaul on Anna kesteab millal viimati käinud. Ja mis raamatud sul need on?" küsinud Saamu ja astunud lauale ligemale.

Soomlane osanud hästi eesti keelt, saanud Saamu jutust täiesti aru. "Mis raamatud!" vastanud soomlane kaunis pahaselt. "Neist raamatutest ega kõigest muust ei tea sina, mees, niisama palju kui kass lusikast!" Tõusnud laua tagant püsti ja tormanud toast välja Saamust mööda. Komistanud veel võõrasis Alasi perenaisele Anule otsa, kes ka püüdnud välja minna. Läinud ranna äärde ja istunud kivi otsa.

Soomlasele tulnud veel samal suvel külla tema pruut Mariiu. Kui nad Sääritsast ära minema hakkasid, viinud Anna Helsingisse ühes. Kettuneni pruudi (hiljem abikaasa) pilti nägin Anna Lindebergi tütre Maria Mäe pool Mustvees, valget üliõpilase mütsi kandvat ilusat soome naist. Ka Kettuneni ja Kiisa Kaalut nägin ühe pildi peal üheskoos: Kaalu kudus võrku rannakivide vahel, rand oli vaikne. Kettunen kirjutas mi-

dagi oma märkmikku, seljas valge pluus, peas õlekaabu. Pildistaja olnud minu isa Villem Treial. Kaalu tüdruku oli Helsingis pildistatud, ta oli seal esinenud kodavere murdes juttudega. Kettunen pruut kinkinud Annale rinnanõela, mida ta ise oli kandnud.

Anna oli meie kodus Tossumetsas majasõber, seal ta kõike seda jutustas. (RKM II 152, 309/14 (21) < 1962)

Lembeteemat pole Kettunen oma mälestusteraamatus ka ise mainimata jätnud. Siin (lk. 127) meenutab ta ühte Anna kaudu temani jõudnud ütlust. Nimelt, kui külarahvas sai kuulda, et Kettunenil on Soomes kihlatu, imestanud keegi külaeit: "Võe, mes ta siis viil siia õtsib?" Mälestuste autor peab vajalikuks lisada, et Kaalu peres ei tekkinud tema kihlasõrmusega seoses probleeme, pealegi pidi Annal kusagil Kallaste pool peigmees olema. Probleeme tekkis pigem seoses tindipüügihooajaga, sest sellal ei olnud murdesõnade jaoks mahti ei pererahval ega teistelgi. Siiski õnnestus Kettunenil keelejuhiks saada Kaelu õde Anni samast külast.

Pikalt on kirjeldatud Anna Helsingiskäimist (lk. 193-196). Saanud soome-ugri seltsilt nõusoleku, saatis noor keeleteadlane Annale kutse. Helsingi sadamasse saabumisel ei märganud kauge külaline talle vastu tulnud tuttavat: "Anna pilk liikus ikka minust mööda ja muutus süngemaks. Viimaks tuli trepist alla kaile laskuda ja siis ta äkki märkas mind, viskas oma kompsu maha ning jooksis avaliksi minu poole kõie juurde, hõigates rõõmsalt "tere!" nii et inimesed tagasi vaatama pöördusid ja muhelesid." Helsingis oli koduse Sääritsaga harjunud Annal õige palju uudistamist, kuid pikki päevi möödus foneetikalaboris. Anna osutus siingi oivaliseks abimeheks, kel jätkus kannatlikkust kodavere muraku häälduse registreerimiseks kümograafi abil ja seejärel ka veel palatogrammide tegemiseks. Nimelt oli vaja saada täielikku pilti sellest, kuidas keel häälikute hääldamisel hammaste ja suulae vastu puutub. Keelejuhi suulae tarvis valmistati kohane plaat, mis iga hääliku puhul küünlatahmaga määrati. Kettunen meenutab: "Anna suhtus tülikasse protseduuri rahuliku iseenesestmõistetavusega, vahel naeriski, aga kui ta oma nägu fotol nägi, nõgine keel suust väljas, torkas talle pähe mõte, et keegi võib seda fotot seal kodukülas nägema juhtuda. Lõikasin tema rahustuseks pildist üleliigse osa silmadeni ära ja ütlesin, et kasutan oma

uurimuses ainult niisugust. Ta võttis mult ikkagi lubaduse, et ma ei saadaks raamatut, kui see valmis saab, ei temale ega kellelegi Sääritsa külas: "See olekski siis minu "tere", kartis ta, st iga vastutulija näitaks tervituseks keelt." Paarkümmend aastat hiljem, kui Anna Lindvere juba Mustvees elas, tuli ta Tartusse seda raamatut ise otsima.

Tuleb arvata, et Lauri Kettunenile jäid noorepõlve murdekogumisest Sääritsas kogu eluks eredad muljed. Sooja sõnaga on ta meenutanud naabritega ühiseid saunaskäimisi, kus kõva leili võeti ja tammevihaiga viheldi. Kuumuse pärast lavalt alla ei tulnud, vahelduseks käidi end Peipsis jahutamas ja pärast puhati soojas õhtuvaikuses väljas pingi peal istudes, nagu see oli tavaks ka tema kodumaal Soomes. Tundub usku matuna, et rahvusvaheliselt tuntud professor, kellelt peale doktoritöö ilmus veel kümnekond suurteost, on oma Sääritsa-suvest kirjutanud 24-salmise luuletuse. Humoristliku laadi poolest sarnaneb tema "Kaelu ja Anna" siinkandis jutustatavate pajatustega. Sellele järeldusele jõudsime koos Lella Liidega, kes siis veel Sääritsas elas ja selle luuletuse masinakirjakoopia mulle nagu kalli mälestuseseme kusagilt kapisahulist vaatamiseks välja tõi. Luuletuse lõpul oli märke: Budapestis 15. 4. 1937. Lauri Kettunen. Kogust "Südamesillad".

Mall Hiimäe
Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti Rahvaluule Arhiivi vanemteadur folkloristika alal
teaduste doktor

KIISA-KAELU ANNA e. ANNA LINDVERE (neiuna Kurss)
(1878-1955)

Tema isa Kiisa-Kaelu oli kalamees Sääritsas. Ta oli üheks püsivamaks keeleõpetajaks Soome keelemehel Lauri Kettunenile. 1909-1911 töötas see erilise hoolega Kodavere ümbruses.

Kui Kiisa-Kaelu tüdines, asus asemele tütar Anna.

Magister L. Kettunen sai sealt ainet doktoritööks ja avaldas Kodavere keelemurde kohta mitu raamatut. Saadud tulemuste viimistlemiseks kutsuti Anna Helsingisse, kuna Anna oli näitelaval ja laulukoorides tegev ning pulmades eestlauljana laialt tuntud. Viisid olid tal sulad nagu või, laulis selge häälega. Ta oli ka väljapaistev jutustaja, tuntud rahvalaulik, siinseist kuulsaim. Oskar Treial Tossometsast mäletab, et kui Kiissa Kaelu Anna neile tuli, siis kõik töö jäi seisma. Anna oli neil majasõber.

Anna sündis 1878 Sääritsas. Abiellus Mustvee mehega, elas 30 aastat Mustvees, kus saavutas rahvalaulikuna ja jutustajana oma loomingu kõrgtaseme.

Ta elas Mustvees ülejõel Karja tänavas. Maja hävis sõjatules. Anna Lindvere suri 1955. aastal 77 aasta vanuselt Sadalas tütre juures, kuid on maetud Mustvee surmuaeda. Tema hauda ei meenuta kääbas ega muu tähis, haud on maatasa silutud.

Tartu Kirjandusmuuseumi rahvaluuleosakonnas säilitatakse Anna Lindvere 800 regivärsilist laulu, juttu ning rahvatantsukirjeldust. Tema laule on lindistatud nii Eestis kui ka Soomes.

Helgi Suluste
Kirjutatud Priideli "Piki Peipsi piiri" põhjal

KAELU JA ANNA

Lauri Kettunen
Budapestis 15. 04.1937
Kogust "Südamesillad"

Kaelu oli kange kalamees
nahkne põll tal tihti ees,
kalasoomustega koos
kogu mees, kui oli püügi hoos.

Saapad rasked, tohutumad sääred,
kübarlotil lotendavad ääred,
pintsakus ja pükstes palju paiku
tagumikus paadi tõrva, vaiku.

Habe takune ja pikk ja must,
näol, silmis lahket naeratust,
lapsepõlve rahulikult suhtus,
siiski kirus, kärkiski kui juhtus.

Akna all tal kohas Peipsi vesi
ainsa tütreaga ta kahekesi
elas omas pisikeses majas -
suurt siis siuhkene pere vajas.

Tütar vanatüdruk, nimi Anna,
hästi tuntud üle kogu ranna,
pikk ja jäme, aga tark ja kasin,
vihtus tööd ja askeldas kui masin.

Häbistaski kalamehi nõrku,
sõudis, seadis tindimõrda, võrku,
tõmbas noota, mutti, koputas,
keetis, õmbles, pesi, loputas.

Elu muutus minu tulekul,
oli mõnes tükis veidi hull.
Anna lipsas magama siis aita,
vana jorises küll: vaata maita!

Valida tal oleks tulnud köök
- aidas tüdruk nagu poiste söök -,
mina magasin nüüd akna all,
Kaelu vanas voodis kaugemal.

Kaelul oli algul uhkus sees:
tahtnudki ei olla kalamees,
meister ise koolis oli ta,
muudkui istus toolil, õpeta.

Mina kirjutas Kaelu sõnu,
tundsin töö ja olemise mõnu.
vana aga tüdinema hakkas,
ametitki kiitmast juba lakkas.

Alguses veel suurt ei olnud viga,
haiguteles, kippus sööta siga,
juba naljataski: vaja malka!
Aga siiski, sai ju ausat palka.

Tuli võõraid tuppa, küla rahvast,
siis ta asus ametisse vahvast.
"Igast sõnast", hooples, "on mul maks",
kes siis veel on minust suurem saks!"

Prillidki siis uhkelt ette seadis,
küsimumed seletada teadis,
oli jälle nagu värske, uus,
piibunosu rõõmsalt tossas suus.

Mina kamandasin: "Kas ei taha
selgelt kõneleda, piip kohe maha!"
"Vaata koolipoissi, kurjavaimu"
kirus, "seisusest tal pole aimu!"

Aga varsti lõppes otsa kangus,
tuli laiskus, meeleolu langus,
korra haigutas ja rüüpas kalja,
ütles: küllalt juba seda nalja.

Keeletargaks appi astus Anna,
kannatlik ja armas üle ranna,
kui ta keetis, liikus aias, kus,
ikka rippusin ta seelikus.

Kaelugi siis vahel võttis hoogu:
mina muudkui viina talle toogu!
Jõi ja laskis joru, pajatas,
pärast haiget "kõstu" sajatas.

"Tohtri" abigi siis Kaelu vajas,
aga oma "tohter" oli majas,
kivi, millega ta kõhtu silus.
Mis sa teed, ons pohmeluski ilus.

Vahel kalalgi me liikusime,
Peipsi laineil kenast kiikusime
palavaga tihti tuli ette,
et ma paadist sulpsatasin vette.

Laubaõhtul maitstesime vihta,
mehemoodi andsimegi pihta,
Kaelu, mina, naabrid kolmekesi,
kerisel siis aina paukus vesi.

Järve minna pärast oli ilus,
ihu kuivatada puude vilus.
Laual pärast söök ja värske lill...
Kuskil kaugel kajas lõõtspill.

Kogu küla hämarasse hukkus,
avar Peipsi unistades tukkus,
igatsevalt inimrindki, näis,
salapakitsusi oli täis.

Nii see ilus suvi mööda sõudis,
juba teisale mind töögi nõudis.
Kaelut, sõpra, enam ma ei näinud,
kuulsin - Anna mehelegi läinud!

Vanatüdruk, Kiisa Kaelu Anna,
kasin, kaine, targem üle ranna.
Aga kui ta magama läks aita?...
Kiita tüdruk Anna, mitte laita.

ALIIDE ÖUNAP (1900 - 1979)

on jutustanud Kirjandusmuuseumi vanemteadur Mall Hiiemäele üle 50 loo, mis on Kirjandusmuuseumi rahvaluulearhiivis. Ilmunud on tema lugusid "Vainoköies" ja "Kodavere pajatustes". Antud lugu pärinebki rahvaluulearhiivist.

KUDA SIÄRITSA KÕRTSI JUUREN PÕRSAKAUPMEHE KAMMASSID JA KALLUSED ÄRA KADUSID

Siin, Siäritsa kõrtsin olla vanass hirmsat janti testud: tapeldud, obesid varasset ja kua põrsid müüdüd.

Sii öld siis, kui Jõe papa viil kõrtsimiis oli. Minu miis Karla kõneles egäsugu lugusid, temä one siin eluaeg elanud.

Kõrtsi ukse een õld alati pörsakaupmehi. Ühel õld kong mäda ja pörsad karanud väljä. Õld teräväd sõrad nagu küüned, ise kõhnad. Juaksnud, rüüknud ja roninud ühe vana paju õtsa.

Kõrtsipapi püüdnud kaks tükki kinni ja õssnud õmale ära, tastnud nähä, mes siad neist suavad. Kasvanudki kole suuress, harjassed õlud pikäd ja ise mussad kui tuletukid.

Pörsakaupmees lähnud edasi Mustvede ja müünud sial pörsad ära. Õssnud õmale kammassid ja kallused ja tuld siis Siäritsa kõrtsi tagasi. Kammassid ja kallused õld kotiga vankri piäl. Mikural õld üks varas koer, sii varassand kammassid ja kallused kõege kotiga. Pörsamüüja õld kolm pääva kõrtsin paegal, õtsnu varass taga ja juanud viimäse pörsa maha. Siis lähnu kodo magama ja suand naese käes kõvass lüädä.

Koer õli kammassid ja kallused mua sisse matnud. Sii koer õli varassanud kua tõesse kõrtsilisse leevakotta. Vanass õli kõikidel, kes Mustvede laadal kääsid, leevakotid ühen.

Keväde, kui mua ära sulanud ja kümä hakatud, tuld väljä mitmeid kotta, ühe siin õlludki kammassid ja kallused.

KUDA EMÄ JUKUDA VISTLEB

Mul tulevad need lapseõlve asjad kõik meelde.

Mäletan, ühekõrra lauba õhta õli meil saun kütetud ja tädi tuleb kua sauna oma Jukuga. Minu emä ütleb:

"No, mis sa sest koerast nüüd ühes naestega sauna tood, kas vana Kusta ei õless siis poissi vihelnud!"

"Ei, ei tämä ei taha vana Kustaga minnä, vana Kusta peseb tämäädä kõvass!"

Emä ütleb: "No vot, suur poiss, kas tämäädä vaja pestä ju kümneustane poiss, sina vedäd täädä, koera, naestega sauna."

Tädi ütleb: "Ei noh, iki toon ja lähmä iki, ei õle kedägi, lähmä iki, ma ise pesen pustass. Noh, hakkama sauna minemä."

Juku ei taha üle saanaukse sisse minnä, ütleb: "Emä, kurat, sina teed minu märjäst!"

Tädi ütleb: "Ei õle viga, kulla Jukukene, emä paneb sossu vett piäle. Tule iki, sopuma ärä, noh. nah, pese silmäd!"

Juku paneb kamaluga vett vasta silmi, tädi jälle kõrvalt keerab seepe näo pääle.

"Ema, kurat, seep läks silmä!"

"Juku, älä ütle kuia ei tohi sopu-saanan õöldä. Kuli tuleb õösi, viib Juku älä!"

Hakatasse siis lavale vedäma: "Noh, vistleme nüüd Jukuda."

Juku ütleb: "Emä, kurat, ärä vii lavale, kuum löin!"

"Oota, oota, emä loeb sõnu, siis ei õle kuum lein. Oota, loema nüüd Jukule, oota, õle nüüd vagasest, lase emä sopub, no vat sedäviisi."

"Jaa, aga kasta vista külmä vette, siis vistle!"

"Oota, oota, emä kassub, emä kassub vista külmä vette, nooh. Oot, oot, ole vagasest, emä loeb sõnu:

Saki, saki, saanake,
saki, saana leinike!
Õõtsi leini, õnneleini,
kasuleini, karjaleini!
Kurjad lapsed lava alla,
meie lapsed lava piäle.
Külä ahjun külmäd kivid,
meie ahjun medeleeväd.
Aiteh vihale, aiteh vedele,
aiteh saanale, aiteh leenile!

Vot, Juku kuku nagu saksapoiss. Oota, sopuma veel."

"Emä, kurat, ärä löö, kuum löin!"

"Oota, oota, emä kastab vista külmä vette. Oot, oot, sopuma veel, sis lähmä ärä:

Külä ahjun külmäd kivid,
meie ahjun medeleeväd.
Aiteh vihale, aiteh vedele,
aiteh saanale, aiteh leenile.

AUSTUS SÄÄRITSA ELANIKELE

LEENA KITTASK-PAULS – Kundra ämm, küla ämmaemand, rahvajuttude pajataja.

KIISA-KAELU ANNA e. ANNA KURSS-LINDVERE – keelejuht, regivärsside ja rahvatarkuste teadja, pajatuste rääkija murdes.

EDUARD ERTIS – esivanemate elust romaani "Põikpea" autor.

SELMA VAIKSAAR – luuletaja, kodu-uurija.

EEVI TREIAL – sõnaseadja, juttude kirjutaja, pajataja murdes.

MIILI MARTINSON-MARDIJÄRV – rahvajuttude vestja, kõneles ainult kodavere murdes.

ALIIDE ÕUNAP – pajatanud üle 50 loo kirjandusmuuseumile, pajatusi ilmunud "Vainoköies" ja "Kodavere pajatustes".

HEINO ÕUNAP – suguvõsa uurija, sugupuu koostaja.

JOOSEP PAJU – vabadusristi kavaler.

ANTS ja KAAREL PAJU – küla puutöömeistrid.

OSVALD UDE – kiriku köster, küla muusik, absoluutse muusikalise kuulmisega.

JAAN SELJAND – küla kandlemängija.

KARL RANDVÄLI – pillimees, vitspunutiste meister.

VÄINO OTEPALU – põliselanik, järjepidevuse kandja esimeses ostukohas Masuri talus.

ALMA VAINO – praegune küla vanim elanik.

HERTA JÜRGENSTEIN – suure pere ema (12 last)

MAIDO PAJO – Eesti Juristide Liidu President, Harjumaa Jõelähtme Vallavolikogu aseesimees, riigikogu liige aastatel 1996-1999.

Igas inimeses on päike, laske tal ainult paista.

Sokrates

SELMA VAIKSAAR

Sündis 19. septembril 1919.a. Jõgevamaal Pala vallas Sääritsa külas talupidaja tütreana. Õppis Ranna algkoolis, Kuremaa k/as koolis, Vahi aianduskoolis, hiljem Rahvaloomingu Maja näiteringi juhtide kaugõppe stuudios. Töötas terve eluaja zootehnikuna. On lavastanud näidendid "Libahunt", "Pöial-Liisi", "Viies meel", "Külanaised". Praegu elab Tallinnas. Sääritsalastele on ta esmajoones poetess. On kirjutanud üle 140 luuletuse, ilmunud luulevihikud "Korjan õitelt pisaraid, et laulda" (1998) ja "Mõtteid parema südamepoolega" (1999). Üksikluuletusi ilmunud ajakirjanduses.

Selma on laialdaste kultuuriliste huvidega, ääretult emotsionaalne, südamega kodukandi patrioot. Tõdegem järgmisi ridu lugedes...

"...et olen väga rõõmus... kogu mu tuba on täis imelisemat rõõmu. Miks? Miks? Miks ei peaks olema, kui kogu Sääritsa küla oma majade, rahvaga on minu toas; minu silmis on nende näod, nende elulood, nende iseloom, majad nii seest kui väljast. Need hinged ise on rõõmsad minus, et neid on meeles peetud, neid on üles äratatud, austatud ja kirja pandud." (Väljavõtted Selma nõusolekul kirjast Ehale 16.01.2000)

Selma: "Kui minult küsitakse, keda oleksid soovinud endale isaks, emaks, vanaemaks, vanaisaks, vastaksin: "Ei kedagi muud kui neid, kes nad olid: lihtsad, ausad, töökad, nõudlikud. Usun, see oli mu kõige suurem kool, mille eluks kaasa sain."

Selma isa sõnad: Parem auga elada, kui häbiga surra. Ema sõnad: Kuidas metsa hüüad, nii mets vastab. Vanaema sõnad: Öö ja vöö, hämarik ja ämma särk, videvik ja villkinnas. Vanaisa oli kinnine inime- ne, aga tubli kalamees.

Usu sinagi, et neis sõnades oli kullatera.

Selma jutustab: "Ma tahaksin veel esile tõsta kaht Sääritsa küla naist.

Leena PAULS'i, külas hüüdnime järgi Kundra ämma. Kundra ämm oli iseõppinud ämmaemand. Tema oli see tubli ja tark naine, kes kõik Sääritsa küla ja ümbruskonna lapsed aitas ilmale tulla lihtsates kodudes põhukoti peal. Kord küsisin: "Ämm, mitu last sa oled sünnitusel vastu võtnud?" Vastus oli - 400. Aga pärast seda tegi ta veel seda vajalikku tööd. Elas 96 aastat vanaks. Täna ütleme talle kõik ühest suust: "Täname, täname." Ämma poja Villemi tütar Eevi Treial elab tä- nagi Sääritsas.

Liisa REINHOLD, hüüdnimega Reenu ämm. Reenu ämm oli ööd läbi kedranud, leivakoorik suus, et magama ei jääks. Mida ütled si- na, tänapäeva naine, selle kohta? Liisa poja tütrelapsed Vello, Väino, Liisa, Aita, Peeter ja Helme on tõelised sääritsalased: kes elab Säärit- sas, kelle mõte ja hing on Sääritsas."

Edasised Selma meenutused...

Mina mäletan, et 1920-ndatel ja 30-ndatel aastatel oli Sääritsa külaelu vaikne ja rahulik, riidu ega tüli ei olnud, käidi üksteisel abis.

Tulid uued ajad, uued inimesed, uued muutused. Heinamaadel, mida esiisad aastasadade eest alet tehes harisid ja meie vanemad hoolda- sid armastusega, lokkab nüüd võsa, põldudel umbrohi. Arvan, et iga õi- ge maainimese süda valutab hävingu pärast, mis üle külade on käinud.

Põhjasõja järel ei kuulnud külades enam kuke laulugi, ometi kasvasid uued külad, kasvasid ka vaimselt tugevad, töökad ja meelet ausad inimesed. Loodame seda nüüdki. Hando Runnel oma laulusõna- des ütleb:

"Maa tuleb täita lastega
ja täita lastelastega
ja lastelastelastega."

Punasega värvitud maju enam ei ole. Johannes Otepalu ehk rah- vakeeles Mikura Aali jutu järgi elasid Sääritsas enamikus põlised elani- kud.

Vabadussõjast osavõtnuile anti Ranna mõisa maadest asundus- kohad, ehitati uued majad ja asuti sinna elama. Kolm perekonda kolisid Kodaverre. Majad, kust lapsed abielludes lahkusid või kus vanainime- sed surid, lammutati. Ansu maja põles sõjakeerises 1941.a. juulis. Lella maja süüdati rahva jutu järgi kellegi kurja käe läbi 1. 05. 1969.a.

Saulil elasid 3 venda ühes majas, igal perel üks tuba.

- 1) Samueli pere ehitas uue maja.
- 2) Pärast Eduardi surma pere lahkus.
- 3) Pärast Aleksandri ja tema abikaasa Ida surma lahkusid ka nende lapsed. Maja asemele ehitas Samueli pojatütar Ell uue maja.

VÕÖRAS

Selma Vaiksaar

Oli taadike
Oli memmeke
Koduõu kullane
Järv laulune
Põllud viljased
Aiad õunased
Saunad leilised
lilled õuedes.

Oli kahjugi
oli surmagi
Halb läks ära
Hea tuli asemele

Talu kasvas
Kari kosus
peres lapsed
kasvasid.

Tuli maru
murdis talu
murdis isa
murdis ema.

Viis nad viimaks Kodaverre.
Läksid lapsed laia ilma
uksed jäid ristseliti
ainult kivid kükitasid
Peipsi laineil uhada.
Tulid võõrad, võtsid võtmed
Põletasid põlised parred.

EMALE

Selma Vaiksaar

Laulsid linnud puudelatvu,
petsid käod kukkuma.
Tare taga tuulesellid
küllap jäid vist tukkuma.
Võsas ööbik vaikseks jäi,
küllap temalegi näis
laulik suurim temast.
Laulsid minule sa, ema.
Kõik su laulud imekenad,
imekena ema laul.
Oma laulu peitsid mure,
rõõmu minu südame.
Ilusamat lauljat pole
emast oma lapsele.

NÄGEMUS

(Kodavere murrakus)

Selma Vaiksaar

On nõnna ia minul miil,
kui kõssab vassa kodokiil.
Kui emä laalas eletält
ja isä künnäs mussa mulda.
Kaks tüdrikut, kui oias karja,
suur kivi tuulte eest neid varjab.
Näen rukkiakke põllul reas,
üks nuur miis paneb neile piäd.
Viil mäletas, kui äiä maeti
ja ämmä auda kinni aeti.
Vei isä õele pulmapäával kapi,
õli elu siin- ja siälpuul napilt.

Siit algasid mu lapsetiid
ja karjatiid ja kvalitiid,
siit vei mind elu õmatiid
ja kodogi läks õmatiid.

Oh kodokiil, oh kodomiil
sind põle, kuid armasus
on viil.

Selma on tuhandeaastase tamme ehk Rannamõisa tamme juurde
millenniumitamme istutamise idee autor. Tamm istutati 13. mail 2000.a.

"Oh kodokiil, oh kodomiil..."
(Selma)

Miili Martinson-Mardijärve (neiuna Annuk) ehk Kiisa Miili ja õde Leena (Kiisa Leena) mehed Jakob ja Joosep olid ka vennad.

Miili elas pidevalt samas külas, tegi põllutööd, abistas meest kalapiüügil, oli algharidusega hea jutuvestja ja laulja, kodavereliselt huumoorikas. Kõneles ainult murdes. Pärast mehe surma oli Miili harjunud üksindagi kõvasti kõnelema. kord heinamaal loogu võttes mölgutas oma mõtteid valjusti: "Mina panen õmad tütreid rikastele miestele, aga koasavara annan tugeva. Annan kummuti, kapi, lehmä koa. Sulane teisel pool põõsast hõikab: "Miili, mis sa räägid seal?" Miili ehmunult: "Ah mina, mina laalan."

KÕHE RUTEM MINEMÄ

9. mail 1999 pajatas Linda Härma (sünd. 03.04.1915) Aalist (Johannes Otepalu) loo.

Mikura Aali õelnud, et nämäd võtid matuseplatsi Kõdaveren kõhe kabeli värävä, et kui algab sii liha ülestõusmine, siis suab kõhe rutem minemä.

KUMMUT LÄHÄB

1.mail 2000.a. jutustas Endla Mölder: "Kui Kundra Anni läks Kriguli Joosepile mehele, viis leivaastjat süles Joosepi poole. Lutsu Villemi naine Sohvi hõikas: "Voata, voata, kummut lähäb, kummut lähäb.""

HEINO ÕUNAPI 4 MURDETEKSTI

KUDA VANASS PEIPSI IÄREN TINTA KOEVATATI

Sääritsa elu-olust

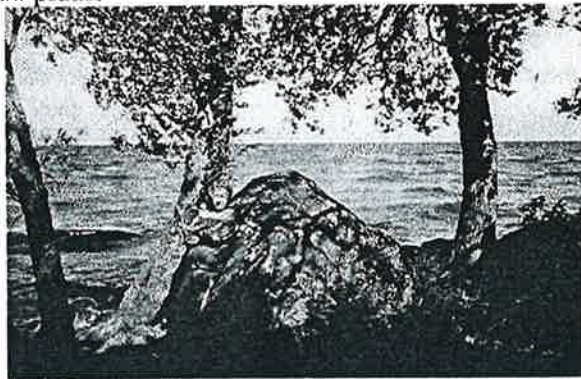
Tinta püieti vanass mõrraga, piäaega sammamuudu nigu nüidki. Koevatati selle jaoss tehtud suurte tindikoevatusahjudegä. Siäritsä külän õli koevatusahje kolm. Üks õli Kaelu maja juuren Mikura mua piäl, tõene õli Lellä õmade mua piäl, vana tare juuren, kos praegu on vana talli müüri piäle tehtud elumaja ja kolmas õli Piiriõja juuren. Suured võlvidegä ahjud, kohe inimene võis seesten sisse minnä, küteti puiega kuumass, siis pühiti süsi ja tuhk luudadegä väljä ja visati ahju põrandale piänikess valget liiva, mes õli nõnna piänike, et amma all ei ragisenud. Sii liiv tuadud Talapski suartelt. Sedä piänikess liiva visati kua tindi kõrdade vahele, et niid õmavahel kinni ei jääss. Koevad tindid viidi müügiss Peterburgi.

KUDA VANAPAGAN KÄIS ÕMEDUN PIDU PIDÄMÄN

Üks rahvajutu variant

Rannamõisa vanan rehen eläs Vanapagan. Ta õli vanapoiss ja elu õli moedu igäv. Õmedun, Õtsara metsän pidäsid sellekandi paganad igä neljäpä üüsi pidu. Sinnä pidule käis kua Rannamõisa Vanapagan. Vanass käis Siäritsä tii müüdä Peipsi servä Rannamõisas kuni Õmeduni. Nigu Vanapagan mõisa rehess väljä kargas ja müüdä Siäritsä tiid Õmedu puale assma akkas, nõnna õlid külä koerad kõhe tämä kallal. Pagan pani suure juasuga Õmedu puale, aga koerakari õli kogo aeg järel. Egäss majass, kost Pagan müüdä juuksi, tuli aga koeri juure. Ei suanud Vanapagan moedu koertess lahti, kui kargas Lellä tare taga jär-

ve servän õleva suure kivi õtsa. Koerad auksid ümberrini ja Vanapagan akkas nei õrritama, pisses kõrd ühe, kõrd teise jala koerte puale, ise aga ütles: “Kuts säh võta sii jalg... kuts säh võta tõene jalg.” Koerad auksid nõnnakaua kuni ärä väsisid ja minemä läksid. Siis sae Vanapagan kua edesi Ömedu pidule minnä.

Sääritsa Tondikivi 1999.a.

KUDA ME KUALI ELLAT TORKSIMÄ

Noorpõlvemälestus

Sii õli augusti kuu lõpupuale. Üüd õlid juba peris pikäd ja pi-medäd. Taevan paiss täiskuu nigu länniku kuan. Me küläpoessega, siäl õli Alla Roobert, Sauli Eeri, mina ja viil mõni külä puaske, kedä enäm üväss ei mäletä, issimä ühel õhtal Alla Rooberti juaren ja tõmmasimä igävuses kamba piäle plotskit. Äkki ütles Alla Roobert, et lähmä küläpiäle tükkä tegemä. Viil ei tiädnud kohe minnä, aga egass juhuss akkasimä assma Rannamõisa puale. Sii akkas Roobert Raatvere puale vahtma, ja ütles, et Kuali Ella maja paessab, lähmä vaatama, võibõlla suab siäl mõne koerustüki tehä. No läksimä siis kampaga Kuali Ella maja juure. Sii õli veike popsimaja, kos õtsan õli puukuur. Kuuri seenä iären õli nõgesse ja prahi sehen vana sitaveo vanger. Nigu vangert nägi-

mä, nii kõhe mõtlimä, et sellegä suab mõne viguri ärä tehä. Pidäsimä tükk aega aru ja varssi õligi asi klatt, tõmbama vankri maja katusele. Koskilt saema ühe nüärijupi, viskasimä ühe õtsa üle katse, tõese õtsa sidusimä vankri tagumese telje külge ja päräss veikess robinat õligi vanker katusel, peris korssna kõrval kõhe. Ei tiä, kas õlimä vähä rohkem kolinat tehnud, vai õli sii juhtumisi nõnna, aga äkki kuulima, et tua uks paagatas ning vanamiis assi ukstes väljä, vaht tükk aega egäle puale ja akkas jasmiini põõsa taha kusele. Võibõlla paiss kuu katusel õlevass vankri rattass läbi – aga äkki akkas ta kõva iälegä rüükmä: “Vanamoor, vanamoor, tule vuata, ratas one ümmer kuu ja kõdaradki sehen, ei tiä, võibõlla lähäb ilm sadama.”

KUDA ME VANA TRITTI TORKSIMÄ

Noorpõlvemälestus

Sii õli siis, kui kolhoosin parajass rehepeksumasinaga rükki reht pekseti. Külän õli mehi vähä, sest niid õlid suuremosa kolhoosiss Kohtla kaevandusse ärä lähnud. Siält sae vähämält rahapalka, midä kolhoosiss ei suanud. Niidki kolhoosi jäenud mehed, nigu Tambergi Volli, Mikura Paul ja viil mõni tõene miis, issid teräkotte juuren ja lassid va metsakohinal maitsa. Kuurmate vedämine ja massina piäle anmine ning muud tüüd õlid naesse ja lasse tehä. Me, nii neljä- viietõissuas-sased poosid, võtsimä põhku ja aganid iiss ärä ja tõssimä rõuku. Õhtass õlimä küll peris ärä väsnud, aga sii ei segänud viil küläpiäle minemiss ja tükkä tegemäss. No läksimä siis poesse kampaga müüdä külä lonkma. Kiigi poiss arvas, et lähmä Tritti torkma. Tritti veike popsimaja õli Raatvere suu servän, kos ta eläs õma tütre Liidiga. Liidi õli juba täisini-mene. Alla Roobert õli vahpiäl kodoss mõne krutska ühen tuanud, kohe taha ta õli pannud pigiga miäritud nüäri. Tõmbasimä krutska akna ruami sisse ja ise akasimä kaugemal põõsäss nüüri läbi pihu kiskmä. Nõnna ku pigi soemass läks, akkas nüür sõrme vahel rudisemä. Sii pani akna kluaSID klirisemä, nigu õless vanakuri aknataga mürissanud. Mina

õlin maja õtsaakna juuren, mürissasin kõvass ja pidäsin maja ust silmän, et siält kiigi tagaajama ei tulesse. Äkki aga kargas tõese nurga tagass Triti Liidi minu puale ja rabas mu paltuss kinni. Tämä õli tõeselt puult maja aknass väljä roninud ja minä ei õsanud sinnapuale vaadata. Akasin kõvass rabelemä ja saengi lahti, aga Triti Liidi kätte jäe mu paltu põõn. Ommukul küsis emä, et kohe mu paltu põõn on jäenud. Ütlesin, et kuksin rehel vankri piält maha ja põõn jäe ruami nuka külge kinni. Pimedän ei leidnud põõna enam üles. Triti Liidi õli küll põõna järgi mõessatanud, et kes küll sii pooske olla võis, aga mia õma paltut rohkem enam selga ei pannud.

PÄÄSUKESED

Eevi Treial

Siit - sealt
Alt - pealt
Käib pääsukeste lend

Räästa alla,
Lauta, talli
Ehitavad pesa

Otsib savi,
Sulgi, ehmeid
Pesa tuleb pehmem

Midli - madli
Kudli – kadli
Pojad tublid

Pesa serval
Õue kohal

Harjutavad lendu

Tiivad valla
Üle kesa
Maha jääb neist pesa

Pilve rüngad
Tuule kohin
Vidiit – vidiit ja läinud nad siit

KODUKÜLA

Eevi Treial

Ma vaatan aknast – näen järve,
pikka põldu, rannaäärt,
seal naabripere astub kärmelt.
Tee vanemate koju läheb säält.

Veel alles esivanemate trepikivi,
veel õitseb metsistunud sirel,
mul silme ees on mälestuste rivi,
head mälestused sööbinud mu hinge.

Seal eemal lõpeb kruusatee,
seal heinamaad ja võsaveer,
veel kostub kõrvu heinaliste jutukaja,
mul ees on kitsas Piirioja.
Siit lähen mõttes tagasi,
pea täis nii üllaid kavasid,
meil kõigil olnud plaanid suured,
siis meenub – kust pärit on me juured.

Meist igäüks kord tahaks jõuda

lapsepõlve külla Sääritsa,
et kordki järvevetel sõuda,
ju elus seda väärid sa.

MUINASMAA

Hiisi 1998

Hulk aastaid elurada rännates
ei leidnud muinasmaad.
Ent möödunud ajast uneledes – nüüd leidsid ta.
See oli lapsepõlve mängumaa.
Ei kallimat, ei kaunimatki leida saand
kui oli väike kodukene rannamaal.
Seal oli maja taga aed, kus õunapuud,
kus kadakas ja tiik
ja aia taga karjamaal veel oli kiik.
Eesõuel oli kaev, kuhu vahtida ei võind
ja taamal Peipsi sinav, kus sõitis valge laev –
oo kuidas rannale siis jookstud sai.
Koos naabrilastega seal tööle asuti.
Sai ehitatud liivast koopad
teokarpidest said loomad,
aed põimitud sai pilliroogudest.
Ka nukupesu oli vaja pesta –
see toimus laial kivil vees.
Käis sagin-vidin koos kaldapääsudega
ja kõigil rutt, hool, mure koduga.
On kodu ikka seotud töö, hoole, armastusega.
See armastus ei iial muutu
ta koos käib sinuga.
Sind saatnud on ta rännuteel
ja taas nüüd siia toonud –
kuid kuidas kõik on muutunud!

Su kodukest siin polegi
vaid koht on teada jäänud.
Ei ole aeda õunapuudega,
ei tiiki, kadakat, ei kiike karjamaal,
ei õue kaevuga.
Ei enam ruttu vastu mängulised –
näd sinuga ei mängi.
Neist mõnigi ju ammu siit kantud liivasängi.
Vaid sügav – sinisilmne sõber taamal
sind tervitamas iidset viisil.
Ta vaikne koha räägib võlukeeli kõigest –
nii sinust endast kui su elust,
sest ajast alates kui siit veel leidsid lelud.
Sa heldid kuulama ning rõõm ja mure –
kaksikvennad
nad koos siin mõlemad sind embavad.
Nii viibid nagu unes ja oled õnnelik,
et seisad muinasmaal.

PÜHENDAN ISAISADELE

"Tulgem korraks minuga tundmatule kõrgendikule, millelt saab pilku heita meie maale saja aasta eest." Nii algab E. Ertise romaan "Põikpea", milles kajastub rannaäärse küla elanike, ka kirjaniku endagi esivanemate elu-olu.

Tegelikud isiku- ja kohanimed raamatulehekülgedel.
Saare krahv – Mannteuffel
Ärdise Paul
Kõrtsmik Jõe-papa
Papsa Jegor (ühe silmaga mõisapoistega kakluse pärast)
Tossometsa Laar

Kundra Aleksander
Mikura Märt (Tossometsa Laari kälimees)
Kiisa Kaalu (pilkelaulude tegija)
Vainotori kohaomanik Hans Kittus
Raatvere Villu
Tõnura Taaniel
Mitmesaja-aastane Rannatamm
Jehkats
Tubli Juhan
Vana-Lella
Mikura Mari
Kundra Roosi

*Palume osa võtta
Sääritsa küla kokkutulekust
14. augustil kell 12.00 Pala vallas,
Sääritsas
endise hordoni õuel.*

Austatud

Kovvaldajad

Kutse Sääritsa küla kokkutulekule

Sääritsa küla kokkutulek

... Ja liigub ja loob ja lehvitab...
... me rahva koda see ehitab
ja põlvest põlveni kajab...
J. Liiv

Latv võib pöörduda puul päikese järele, aga juured jäävad sinna, kus nad on

SÄÄRITSAL EDENDATAKSE KÜLAKULTUURI

Peipsi ääres Pala vallas asuvas Sääritsa külas peetakse küla-päeva. Kokku oli tulnud üle 150 inimese, kelle juured on Sääritsal.

Egiidi all "Sääritsa küla elab veel" korraldatud endise külarahva kokkusaamine tõestas ilmekalt, et külakultuur taastub ja edeneb ning et rikka vaimse pärandiga paikkond vajab jäädvustamist nii kirjas kui ka rahva mälus.

Kokkutuleku avas endine sääritsalane Heino Õunap. Lipu heiskasid 80-aastane Selma Vaiksaar ja endise piirivalvekordoni praegune peremees Aare Kalson. Eemaldati kate Kodavere murdele pühendatud kivilt. Kivi õnnistas Kodavere koguduse õpetaja Raigo Ojamets.

Pikemalt rääkis kodavere murde kogumisest ja pajatustest Eesti Kirjandusmuuseumi teadustöötaja, raamatute "Vainoköis" ja "Kodavere pajatused" autor Mall Hiiemäe. Ta tutvustas Soome keelemehe Lauri Kettuneni uurimistööd ja analüüsis murde nüansse ning huvitavat kõla. Kuulati veel mitmeid ettekandeid.

Väljas oli mitu näitust küla ajaloo, lisaks harrastuskunstnik Peeter Pae, tema ema Lilli Pae ja Eduard Mäso maalid. Meelelelutust pakkus Saare külakapell. Vahepaladeks olid rahvajutud Kodavere murdes ja Selma Vaiksaare luuletused. Helgi Suluste korraldas viktoriini küla ajaloo tundmises. Lastele pakkusid suurt rõõmu kiikumine, ratsutamine ja pallimäng.

Kokkutulekust osavõtjad. Ees vasakult: Alma Vaino - vanim Sääritsa elanik (s. 1909.a.), Alma Seljand (s. 1916), Endla Mölder - Sääritsa Õunap (s. 1915.a.) elab Tartus. Teises reas teine: Leida Lepasepp - Sääritsas Sauoja elab Piibumäe külas.

Oleme tänulikud sponsoritele, kes hoolitsesid toidulaua eest. Täname ka Margus Kõuhkna ja Aivo Kähri ASist Kalameister, Arvi Kirikali ja Aare Kalsonit rikkaliku peolaua eest. Esinejaid, külalisi ja sponsoreid rõõmustasid Mart Paju roosid. Kahjuks ei leidnud Pala vallavalitsus võimalust ürituse toetuseks sentigi raha eraldada ega tulla tervitama või moraalselt toetama.

Külasteraamatu lehekülgedele jäi palju kiitvaid sõnu. Kõige enam sobiks seda ettevõtmist iseloomustama Piret Villemi sissekanne: "Siin oli vaimsust, kultuuri, pidulikkust ja ühe pere tunnet."

Maimu Juhkam

TEADMISTE JÕUPROOVIST

Külapäeva lõpul toimus valikvastustega viktoriin Sääritsa kohta. Küsimusi oli kümme. Võistkonnad valisid nime ja asusid küsitluslehele kriipse tõmbama. Kriipse tuli teha 11, sest ühel küsimusel oli kaks õiget vastust.

Küsimused ja vastused olid:

1. Esimene ostutalu oli Sääritsas Masuri e. Mikura

1853

1887

1872

2. Suurim Sääritsa rahvalaulik Anna Kurs-Lindvere on maetud 1955. aastal

Kodavere kalmistule

Mustvee kalmistule

Maarja-Magdaleena kalmistule

3. Vanim Sääritsa põliselanik on praegu

Endla Õunap

Alma Vaino

Alma Seljand

4. Sääritsalastest on kirjutanud ja avaldanud kirjasõnas

Eduard Ertis

Lauri Kettunen

Juhan Liiv

5. Teine Sääritsa küla oli

Oudovamaal

Tallinnamaal

Narva lähistel

6. Viimane Ranna kooli lõpetaja (1980, 54. lend) oli Sääritsast

Enno Reinuste

Riina Pottari

Riho Kikkas

7. Kólhoosi esimees on olnud siin ("Peipsi" 11.04.1949)

Kure Juhan

Osvald Kikkas

Elmar Lepp

8. Sääritsa algkju kiriapildis on (1638, Rootsi võimu ajal)

Siäritsa

Saritz

Seritza

9. Sääritsalane Ani Mart Kaarli p. on kuulunud 1907. aastal Ranna valla maksumaksjana

1., 2., 3., 4., 5., 6. klassi

(terve mees)

10. Kumb on vanem küla?

Sääritsa

Omedu (Ommieden 1590)

Võidukamad olid:

Endine (kapten Eha Annast)

Varia (kapten Maimu Juhkam)

Näkineid (kapten Maido Pajo)

Amanda

Hapukurk

Kohvik

Piilu

Odra

Mitmik

Krõõt

Järgnes osavõtjate premeerimine.

Külalisena H. Suluste Ranna külast

TEGUTSEMINE SÄÄRITSAS

Aare Kalson - turism, hotell
Maire Paju - kodune majapidamine, loomad
Mart Pajo - aiandustalu
Aita Pae - talupidaja, loomakasvatus
Eevi Treial - talupidaja, loomakasvatus
Eve Vilson - marjakasvatustalu, turism: mänguplatsid, telkimine, paadisõit, väliköök
Arved Ude - kodune majapidamine, põllundus
Ivi Pöld - talupidaja, loomakasvatus
Ell Veider - majapidamine, turismitalu loomine
Evi Kink - talupidaja, loomakasvatus
Väino Pae - majapidamine, kalandus
Riho kikkas - majapidamine
Elle Pottari - majapidamine, loomakasvatus
Väino Otepalu - kodune majapidamine
Jüri Veskimets - kodune majapidamine
Virve Aid - kodune majapidamine, maaharimine
Maimu Juhkam - suvine majapidamine
Heino Õunap - suvine majapidamine
Jaan Kivistik - suvine majapidamine
Vaike King - suvine majapidamine
Jaanos Lehtmets - suvine majapidamine
Aare Tamm - suvine majapidamine
Andres Ets - suvine majapidamine
Kalju Vaino - maja tühi, omanik elab mujal

15 aastaringset tegutsevat majapidamist
7 suvist majapidamist
1 tühi majapidamine
1 hotell loomisel
25 eraldatud maaüksust alustamas tegevust

MAJAPIDAMISE OMANIKU NIMI JA KÕNEPRUUGINIMI

Ell Veider - Sauli

*Evi Kink - Sauli
(Seljand)*

*Väino Otepalu -
Mikura*

*Jüri Veskimets -
Mäso (Lepp)*

*Jaan Kivistik -
Taani (Mihkels)*

Aita Pae - Kriguli

Eevi Treial - Kundra

*Virve Aid - Sorga
(Lepp)*

Vaike King

*Jaanos Lehtmets - Kiisa
(Villik)*

*Aare Tamm - Matse-
Kure*

Heino Õunap - Lella

*Maimu Juhkam -
Lella (Õunap)*

*Kalju Vaino - endine
Alla Miina*

*Elle Pottari -
Uudse*

*Kundi Villemi koht.
Osvald Kikkas ehi-
tas maja uuesti.*

*Arved ja Aliide
Ude*

*Alma Vaino tütar
Ivi Põld - Voids*

Väino Pae - Reemu

*Andres Ets - endine
Lella vana tare*

*Eve Vilson - Ane
(Maasing)*

*Mart Paju - Oadra
(Kaarel, poeg Ants)*

*Maire Paju - Oadra
(Joosep Paju)*

**PALA VALLA ANDMETE PÕHJAL 01.01.1900 - 08.06.1999.A.
SÜNDINUD SÄÄRITSA ELANIKE NIMEKIRI**

AID AAVO-TÕNU	14.04.1947
AID VIRVE	01.03.1945
KARU EDA	11.01.1963
KARU HEINI	18.06.1965
KARU JOEL	24.11.1992
KARU KAREL	10.10.1989
KARU KRISTEL	16.12.1990
KIKKAS RAUL	09.10.1961
KIKKAS RIHO	20.06.1960
KINK EVI	23.08.1944
KINK KAIRIT	12.05.1973
KINK RIHO	02.07.1943
LAUR LILLI	23.12.1994
LAUR LY	13.12.1992
LAUR PIRET	19.03.1975
OTEPALU VÄINO	20.08.1937
PAE AITA	20.06.1944
PAE VELLO	22.05.1938
PAE VÄINO	20.10.1939
PAJO AILAR	07.12.1978
PAJO AIVE	27.12.1949
PAJO MARGE	07.07.1976
PAJO MART	05.11.1949
PAJU GUIDO	03.10.1970
PAJU MAIRE	06.06.1952
PAJU SERGEI	08.02.1973
POKLONSKI RANNO	20.10.1990
POKLONSKI VIKTOR	26.05.1968
POTTARI ELLE	10.03.1940
POTTARI REIN	05.05.1941
PÕLD IIVI	15.05.1947
PÕLD KALVI	09.10.1967

UDE ARVED	01.01.1934
VAINO ALMA	12.08.1909
VAINO KALJU	12.12.1928
VEIDER ILMAR	09.08.1938
VESKIMETS JÜRI	12.06.1942
VILSON EVE	17.04.1961

29 inimest elab Sääritsas, 16 elab mujal.

MINU PEIPSIRANNA MÄLESTUSED

Eks lapsepõlvemälestused ole ikka kõige paremini meeles, nad on ilusad, värvikad.

Kuna minu kodu asus vaid mõnikümmend meetrit Peipsist eemal, siis peamine mängumaa oli loomulikult rand. Mängukaaslasteks naabritüdruk Ellinor. Meie maja ja nende maja kohal veepiiril olid kivihunnikud, üks jää oli nad sinna kunagi lükanud, aga nende vahel oli tükk ilusat liivaranda. See oligi meie peamine mängupaik. Otsustasime hakata ehitama. See käis lihtsalt: kahe peo vahel poolniiske liiv kokku, pealt konnakarbiga tasaseks ja sein kerkis. Ehtasime oma kodude järgi. Mina ehtasin ka loomade hooned. Hobusteks olid suured konnakarbid, lehmadeks piklikud, lammasteks ümmargused kivid, kanadeks väikesed konnakarbid. Nende otsimine oli huvitav. Oli ilusaid värvivarjundeid, oli joonelisi, väikesed õrnad olid tibupojad.

Ellinore isa oli poepidaja. Poodi kutsuti Mihkelsi Daani poeks. Ellinor ehtas oma majja poeleti, paigutas sisse mööbli. Ellinore isal oli tsaarivalitsuse ajal olnud tindikoda, s.t. tindikuivatuse ahjud. Kala kuivatati, viidi Pihkvasse müüki, sealt toodi ka tindiliiva. Meie töömehe seda

mütsidega, oli suurepärase suhkur ja jahu. Paberist rahade eest sai kõike osta. Kaaludeks olid konnakarbid, kotiks kokkukeeratud paiseleht. Ja aiad olid meil suured. Pajuokstest said puud, lepaokstest pöösad, lilled töömehe heinamaalt. Selle eest saime mõnikord pahandadagi, sest kesksuvel oli hein suur, jäljed jäid vägevad, sest seal läks hullamiseks lahti: kaks last ja 2 koera, Ellinore väike must Mirti ja minu suur Muri. Ellinore lillepeenrad olid alati suuremad kui minul, ja ilusamad, tema kohe oskas nii. Ja nii jäi see ka kogu eluks. Näen praegugi mõnikord unes nende teist maja, see ei asunud enam järve ääres, vaid veidi eemal. Näen väikest jalgvärvavat, kust sisse astusin ja teerada, mille ääres on suured õitsvad lillepeenrad. Lilli me tõesti armastasime. Kord läksime kahekesi Lümata lastepühale. Minek oli üle heinamaade, kingad näpu otsas. Äkki jõudsime kingule, kus kasvas palju pääsusilmi, kink lausa roosatas. No kuidas sa said mööda minna! Hakkasime korjama, istusime ja punusime pärgasid. Oli madal lai päikesesoe kivi, lilled ja meie, rõõmsad ning õnnelikud. Kas peole saimegi, ei mäleta. Mõnikord tegime koos ka inetuid tegusid. Et näha saada, kuidas kass käppasid kuivatab, viskasime ta veelompi, teinekord kukkusime koos kassiga, riided märjad, porised. Ja kurvad olime, kui päike meie puud ja pöösad ära kuivatas ning kui torm meie liivaehitused minema pühkis. Kuid rõõm oli, kui jälle kõik uuesti valmis saime.

Nii me tegutsesime, kaks lahutamatu sõpra. Üks tumedapäine, alati korralikult kammitud, pisut mõtlik, teine, mina, heledapäine salkus juustega. Ühised olid mängud, ühine koolitee algkooli. Siis läks minu korralik sõbranna linnakooli. Koos olime vaid suvekuudel. Hiljem viis elu hoopis lahku. Kokku saime jälle alles vanaduspäevil, kaheksakümnendatel aastatel. Oli palju, millest kõnelda, mida meenutada.

Endla Õunap-Mölder ehk Ansu Endla
2000. aasta kevadel

MÄLESTUSI SÄÄRITSAST

Minu kodukoht on alles, ilus paik Peipsi ääres. Sääl on alles ka osa maanteed, mis tuli Ranna mõisast Omedu. See polnud pea-maantee. Raatvere tee olnud porine külavahetee. Peipsi suurvesi, 1899, uhtus alu-mise tee ära ja 2 versta ülevalt poolt korrastati Raatvere tee sõidetavaks maanteeks. Kirikuteed enam Sääritsast läbi ei käinud.

Vabadussõja järel läks meie pere Mikurale (Masuri talu). Kaupluse pidamiseks ei olnud enam võimalusi. 30 aastat oli olnud talus rentnik (V. Kiissel e. Proua-Villem). Nad läksid säält Jõe valda. Vennad tulid sõjast koju. Vend Osvald oli ühe talve Raatveres kooliõpetaja. Enne sõda õppis Tartu reaalkoolis. Mina käisin vennaga kaasas - "tutvu-mas" kooliga. Oskasin juba lugeda. Vennale õpetajaamet ei meeldinud, läks Tartu raamatupidajaks. Mina läksin Raatvere kooli 8-aastaselt ja lõpetasin Ranna algkooli 6. klassi 1928.a. kevadel, II lennus. 1928.a. sügisel läksin Tartu Kommertsgümnaasiumi. Lõpetasin 1933.

Ühe aasta olin kodus. Siis puutusin kokku Ranna eluga. Seltsi-elu oli meeldiv. Olid sõbralikud ja üksmeelsed inimesed. Kutsuti mindki laulukoori ja näitemängu. Ega mul selleks just erilist annet ei olnud, kuid lõin siiski kaasa. Seltsimaja peod olid mitmesuguste ettekannetega. Oli ka moodsate tantsude kursus. Tantsuks mängis puhkpilliorkester. Nüüdne disko oma koogutamisega kloppiva muusika saatel (näen tele-rist) on päris jube.

1935.a. läksin Tapale linnavalitsusse ametisse. Vend Richardil oli Tapal riidevärvimise ja vanutamise tööstus. Mul oli venna juures soodne elamine.

Aga Palal oli vabanenud sekretäri abi koht. Õde Erika ja ta abi-kaasa Albert kutsusid mind tagasi - siin parem palk, kodule ligemal. Ja otsustasingi tulla. Kahjuks? Töökoht oli meeldiv, töö ise mitmekesine - rahvaga suhtlemine jne. Tulek sai aga saatuslikuks, 1937.a. abiellusin Vastalu talu perepojaga. Siis tuli küüditamine, sõda, jälle küüditamine, kolhoosiaeg, jälle vabariik. Elu oleks ilus olnud kui, neid poliitilisi pöo-ranguid poleks olnud. Vana EV valitsuse aastad olid igas mõttes ilusad aastad küll.

Sääritsa küla elanikest mäletan kõiki. Masuri (Mikura) talu maa peal elas 7 popsi ehk saunikut. Õtsa-Juhani tüdart Miilit mäletan hästi. Tal oli hall lehm, too käis talu karjas. Teistel ei olnud lehma, sea-põrsas vist igal. Ja Kaelut mäletan, on mul praegustki silmis - habemik, *pikä siärtegä tökätigä miäritud suapad jalan*. Tema ühes tütreaga olid muhedad, omapärased. Prof. Kettunen ikka leidis nendelt ainet kirjapa-nekuks.

Voidea ja Kaelu vahel Peipsi ääres olid minu isa Danieli ("Taa-ni") tindikuivatusahjud. Praeguses mõistes nagu tööstus. Oli ehitatud oma talu maa peale.

Tol ajal oli tindikuivatus tasuv töö. Isal olid *venned*, tindipüügi-mõrrad. Ise ta järvel püüdma ei käinud. Seda aega vähe mäletan. Keva-del, hooajal, tõi isa venelasi (talabskeid) kalu püüdma ja kuivatama. Kui tindiaeg läbi, viidi venelased tagasi. Kuivi tinte müüdi Oudovas ja Pihk-vas. Hea minek olnud.

Aga omal oli siis ka tohutu töö. Talvel oli vaja ahjudele küte muretseda. Raske oli ka venedega käik üle järve.

Lella-Joosepi talu maa peal oli isal veel kauplus. Pidas 30 aas-tat. Kaup toodi Venemaalt või Tartust. Tartuga oli siis laevaühendus. Kui Tartu kooli sõitsin, siis ikka Kallastelt laeva peale. Bussiühendus tuli hiljem.

Mäletan, Vabadussõja ajal oli Saksa võimu lühikest aega. Siis oli Sääritsas Saksa ratsaväe osa. Ülem oma tentsikuga oli meil korteris. Tentsik küpsetas ülemale pannkooke. Küsis ema käest õunu koogi sisse. Kooke andis ka mulle. Võisin olla ombes 5-aastane. Sakslaste järel, tal-vel tuli Eesti ratsaväe osa Sääritsa, jälle oli ülem meil korteris, hobused ja mehed taludes. Nii sakslased kui ka eestlased harjutasid hobuseid Lella ja Ansu heinamaadel.

Ja siis EV aeg. Igas mõttes oli rahulik elamine, liikusid linnas või maal, öösel või päeval. Kord valitses kõikjal.

Ellinor Mihkels - Rossner, sünd. 06.08.1914.a. Sääritsas; surm.
07.04.1999.a.

MÄLESTUSTE SÄÄRITSA

Peipsi järve ääres asetseva Sääritsa külaga olen seotud kaudselt. Sealt oli pärit mu ema kasuema Miili, keda kutsusime *ämmaks*. Tänapäeval mõistetakse ämmana abikaasa - naise või mehe - ema, kuid minu lapsepõlves olid ämm ja äi need, keda eesti ühiskeeles on hakatud euroopa kultuurkeelete eeskujul kutsuma vanaemaks vanaisaks. Pärast seda, kui mu emaema, Haapsipea külast pärit Alvine Rosalie Neider (neiuna Veskimets) kahekümne viie aastaselt 1915 tiisikusse suri, abiellus emaisa Johannes Neider (1874-1959) teist korda Sääritsa külast pärit Emilie Sauliga (1879-1970). Hulga hiljem, 1930. aastate nimede eestistamise ajal võtsid Saulid uueks *priinimeks* (perekonnanimeks) Saluste. Haigevoodis oli emaema Roosi - nii teda kutsuti - oma lastele Erikale (1909-1984) ja Ärtale (Herta Tiks, 1913-1971) rääkinud, et pärast tema surma tuleb kasuemaks Sauli Miili. See jutt jäi meelde kuueaastasele Erikale, minu emale. Nii tekkis Rüütli külas elanud Neidri Juhanesel oma uue naise Miili kaudu aastast 1916 side Sääritsaga. Naise sugulastega käidi läbi ning mõnikord oli talus ka Sääritsa külast karjatüdrukuid. Mäletan, et üks neist oli Saluste Erika (1928).

Tegelikult oli side Sääritsa külaga tekkinud juba talumaade ostmisel. Minust täpselt sada aastat varem sündinud Joosep Neider (1839-1900) ostis koos oma vennaga talu aastal 1880. Maad oli kahepeale kokku 48 hektarit. Suurem osa maadest paiknes kodu lähedal Rüütli külas, kuid heinamaid oli mujalgi - Tossu metsas ja *Siäritsäs* (Sääritsas). Sääritsa heinamaa asetses külast põhja pool. See Piibumäe suunas teravatipulise kolmnurgana ulatunud maatükk toetus pisut alla 100 meetri pikkuselt järvekaldale. Kui minu vanaisa ja tema lallepoeg Jakob (pärast nimede eestistamist kandis perekonnanime Kaljund) seni ühistaluna kasutatud maadele piirid sisse ajasid, sai Sääritsa heinamaast põhjapoolne osa Jõe talule ja lõunapoolne Randmäe talule. Järvekaldast jäi 44 meetrit Jõe ja 50 meetrit Randmäe talule. Jõe talu omanik oli Johannes Neider (alates 1937 Neidre).

Pärast minu isa *Ilma Jussi*, ristinimega Johannes (alates 1936 ka ametlikult Juss) Kursi (1904-1976) - abiellumist Neidri Juhanese vanema tütre Erikaga aprillis 1937 hakati heinamaal koos käima. Enne

viimast suurt sõda ühiselt ostetud hobuniidumasin Deering tegi niitmise kergemaks, kuid vesine Sääritsa heinamaa masinniiduks ei sobinud ja seal pidi endiselt tavalist vikatit kasutama. Lapsena käisin vanematega seal mitmel korral heinaajal kaasas. Mäletan, et kuumadel päevadel kastsid heinalised ennast järves. Erinevalt Sääritsa rahvast ei osanud meie omad ujuda, paitsi Miili. Kolhoosi ajal, seega pärast 1949. aastat, sealset heinamaad enam ei kasutatud.

Sääritsa küla lastega käisin seitse aastat koos Ranna koolis. Minu kooliaastad jäid 1946. ja 1953. aasta vahele. Tihedamad sidemed olid *Reenu* ja *Mikura* poistega. Sellised rahvakeelsed nimed on tavalised Kodavere kihelkonna peredele. *Reenu õmad* olid Miiliga sugulased. kuuendas ja seitsmendas klassis õppisin koos Vello Paega (1938-2000). Tal oli siis mitu vintpüssi ja käis nendega märki laskmas ning vist ka jahil. Mikura poisid kandsid erinevaid perekonnanimesid: Otterklau ja Otepalu. Nimede eestistamise ajal oli juhtunud nii, et üks vendadest jättis vana nime alles, teised aga võtsid uued ja täiesti erinevad nimed. Minu vanemate ja Otterklaude laulatus oli samal päeval Kodavere kirikus. Otterklau del sündis viis last, neist kolm poissi ja algselt siiamikaksikuist tüdrukud. Arvo Otterklauga (1937-1981) ja tema samavanuse lallepoja Väino Otepaluga (1937) olin viimastel kooliaastatel samas klassis. Sel ajal, vist kuuendas klassis, suri Arvo isa Paul. Koolis kutsuti Arvot mõnikord (Mikura) Miitskaks, Väinole jäi hüüdnimena kindlalt külge Abram. Arvo oli võrdlemisi suur raamatulugeja. Et me saime omavahel hästi läbi, tõi ta mulle sageli oma poissmehest lelle Karla (tema perekonnanime ma ei tea) (*Kaarel Randväli 1906-1984, toim.*) raamatukogust huvitavat lugemist. Suuremalt osalt olid need eestiaegsete ajalehtede jutulisad, sageli kokkukõitmata poognates. Lugesime neid ka mõne meile igavana tundunud õppetunni ajal. Kui vahele jäime, võttis õpetaja lugemismaterjali ära. Halduslikult kuulusime siis 1950 moodustatud Kallaste rajooni. Arvo avaldas mõned lühikesed jutukesed kohalikus rajoonilehes *Nõukogude Küla*. Mäletan, et üks selline oli J. Sarapuu nime all kirjutatud lugu kivikoristusest. Ta küsis siis minult, et kas peaks kirjutama *lepissik* või *lepistik*. Selle all mõtles ta lepavõsa. Pärast Ranna kooli lõpetamist meil Arvoga enam sidemeid polnud. Hiljem abiellus ta Sassukverest pärit sugulase (Neidri Juhanese õe Marie Kreose (1871-

1926) poja Pauli tütre) Valli Kiviaruga (1942-1994). Nad läksid elama Estonia kolhoosi Järvamaal, kus hakkasid varsti maja ehitama. Seal siis Arvo väsis. Ta leiti maja vundamendi juurest igavesti pikutavana. Majaehituse viis lõpule Valli, kelle elutee katkestas kuri kasvaja. Kooliajal rääkisime ka punase vene riigi vastaseid jutte ja meenutasime Eesti aega, mida me oma nooruse tõttu küll isiklikult õieti ei mäletanud. Kõige pikemad sellekohased jutuajamised (mõnikord ka koolitunni ajal) olid mul Äteniidi külast pärit kauaaegse pinginaabri (2.-7. klaassini) Villi Nõmmega, kes oli minust aasta varem kooli tulnud. Koolis kutsuti Villit Villemiks. Hiljem kolis ta Koosale, kus elab praegugi. Samasuguseid jutte rääkisime ka Sääritsa poistega. Mäletan, et kui Arvo oli kord sõjaeelset Eestit nimetanud võimsaks riigiks, ütles Vello elutargalt: *Mis võimas ta ikka oli. Meil oli siis vaid iseseisvus käes. Aga suurem võiks Eesti küll olla.* Et meie ees oli Nõukogude Liidu kaart, siis tõmbas Vello sellele Eesti uue, Peterburini ulatuva idapiiri. Tol ajal tuli kooli ka õpilaspäeviku nõue. Õpetajad hakkasid kontrollima, et kõik ettenähtud lahtrid oleksid täidetud. Et neil polnud alati aega sinna kirjutatut lugeda, täitsime päevikut igaüks omamoodi. Mäletan, et Vello kirjutas kord ühte oma päeviku lahtrisse *Igasugu prahti*. Ja nii see jäigi, keegi ei avastanud.

Sääritsa küla vanematest aegadest kuulsin ämmalt (isaema Anette eluajal (1874-1951) oli tema ämm ja Miili teine ämm). 1960. aastail kavatsesin hakata tema mälestusi üles kirjutama, kuid olin lootusetult hiljaks jäänud, sest siis ta enam suurt ei kuulnud. Tema enda arvates hakkas kõrvakuulmine halvenema pärast 1941. aasta suvesõda, mil nende maja sai pommitustest raskelt kannatada ja naabermaja (Kaljundite oma) põles hoopiski maha. Sakslased andsid siis Lümatist põgenevatele punaväelastele Rüütli küla suunas kahurituld. Et ämm oli varem üht-teist rääkinud minu emale, küsisin mõnd asja temalt. Toon siin paar seika soome keeleteadlasest Lauri Kettunenist (1885-1963), kes käis noorpõlves Sääritsa külas ehedat Kodavere murrakut kirja panemas ning avaldas sellest kaks saksakeelset keeleteaduslikku raamatut. Eesti aja alguses tegutses Kettunen Tartu Ülikoolis läänemeresoome keelte professorina. Miilile (ta rääkis meiega alati kirjakeeles) oli vanast ajast jäänud Kettuneni pilt, mis on mul praegugi alles. Kettunen vestles siis

põhiliselt vanemate inimestega, kuid kõige ilusamat kohalikku murrakut oli ta kirja pannud Kaelu Annalt, kelle ta hiljem fonografeerimiseks (Kodavere murraku helisalvestuseks) korraks ka Helsingisse viis. Kettuneni rahvapärastest ütlemistest oli tuntuim *Puhka perset* (s.o Võta istet!).

Tollal (ja veel hiljemgi) oli taredes inimeste ööund valusalt häirivaid kirpe. Miili vennad olid kord näinud, kuidas *soome härra* öösel üles tuli ja küünla põlema pani. Seejärel võttis ta jalast pikad valged aluspüksid, ajas säärtest kaks rehavart läbi ja hakkas siis pükse küünla-leegi ees saputama. See oli üks tema kirbutõrje viise. Ise on ta kirjutanud ka *kirppupussist*, s.o kirpude kaitseks ömmeldud riidekotist, kuhu ta ööseks sisse pugus, sidudes koti ümber kaela kinni. Kuid kirbud kogunesid just sinna krookevoltidesse ja hakkasid teda kaelast kõvasti purrema... Kettuneni teise külaskäigu ajal abiellus kirjanik Ernst Enno Kodavere köstri Sauli noorema tütreaga. Kettunen ja Miili vennad sõitsid siis Sääritsast Kodaverre pulma *sitavankriga* (sõnnikuvankriga). Ernst Enno ise suri noorelt, kuid tema naine elas vanaks. Nende kirjanikust lapselaps Elin Toona (sündinud 1937, elab Floridas) on oma Mämmast ehk vanaemast ilusasti kirjutanud mälestuslikus raamatus *Lotukata*, mille teine trükk ilmus Eestis 1995.

Kettunen jäi eestlaste suureks sõbraks ka pärast Eestist lahkumist ja Eesti riigi likvideerimist bolševike poolt. 1963 käis ta Stockholmis Eesti Vabariigi aastapäeval. Sealt laevaga koju Helsingisse sõites jõudis lõpule tema elukaar. Ema oli seda kuulnud *Ameerika Hääl*est. Sama aasta kevadel hakkasin soome-ugri keeleteaduse professorilt ja akadeemik Paul Aristelt (1905-1990) raamatuid laenama. Torma Rääbiselt pärit Ariste koduraamatukogus oli üsna palju tollal keelatud ja lugemiseks kättesaamatuid raamatuid. Mõningaid neist usaldas ta mulle anda lugemiseks. Laenasin siis temalt ja tõin Mustveese, kus tollal kooliõpetajana töötasin, ka Kettuneni *Tieteen matkamiehenä* kolm köidet ja tegin neist märkmeid. 1945 ilmunud raamatu esimeses osas (*Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907-1918*) on juttu tema kahest esimesest retkest Eestisse. Need toimusid aastail 1909 ja 1910-11. Sääritsa kalamehe *Kiisa Kaelu* ja selle 34-aastase tütre Anna juures tundis Kettunen end päris koduselt. Uudistama tulnud naabritele oli vana Kaelu andnud

Kettuneni kohta järgmise selgituse: *Ei ole õmal mual kedägi ametit, käib võõrsil nalja tegemän.* Järgmisel aastal käis Kettunen keeleandmeid kogumas *Kati Juasepilt*, kel oli rohkesti jõudeaega, sest oli hiljuti kirvega jalga löönud...

Nii palju siis Säärtsaga seonduvaist vanadest aegadest. Arvan, et nende mõjul hakkasin huvituma soome keelest ja kultuurist, mida ma ametlikult kusagil polnud õppinud. 1969.a. õnnestus turistina mõni päev Soomes (Helsingis ja Lahtis) olla. Pärast seda ei pääsenud ma paarkümmend aastat kuhugi, kuigi kutsuti igal aastal kas Soome või Rootsi. Kirjad kuidagi ikka liikusid ja soome sõbrad külastasid aegajalt Eestit. Nii õnnestus Soomes mitmeid kirjatükke avaldada. 1988. kutsuti mind Soome Maateaduse Seltsi 100. aastapäeva konverentsile ja pidustustele. Sinna- ja tagasisõit toimus veel Moskva kaudu. Otsekontaktid taastusid järgmisel aastal. Tunnustusena raskel ajal tehtud omaalgatusliku töö eest sain 1994. esimese välismaalasena soome teadusliku geograafia rajaja Ragnar Hulti nime kandva medali ning 1997.a. promoveeriti mind Helsingi ülikooli audoktoriks.

1990. aastail võtsin endale esivanemate töö mälestuseks 0,4 ha suuruse maatüki (järvekallast on vaid 22 meetrit) kunagisest Säärtsa heinamaast, andes sellele nime Ilmajärve. Olen seal mõnel suvel käinud. Suvel 1997 tegin koos oma kauaaegse sõbra (Ariste keeleteadlasest sõbra Lauri Hakulise umbes minuvanuse poja) Kerkkoga Mustveest kuni Rannamõisani ja Rütli küläni ulatuva jalgrattamatka. Näitasin siis talle ka oma Ilmajärve krunti, mille kaldavees käisime suplemas. Kerkko oli mõne aasta eest külastanud Peipsi vastaskaldal asuvat Oudovat, kuid vahetu kokkupuude järveveega toimus alles siin, Säärtsa küla all...

Ott Kurs (s. 1938)
TÜ Geograafiaprofessor

HELINAD HELISEMAS...

Lilli Pae ja Aleksander Pauls - Aadu Pae (1936. a. nimevaheetus) noorem poeg Peeter (sünd. 04.04.1947) õppis pärast põhikooli lõpetamist Tallinnas nn "kilukoolis" külmutusmehaanikuks. Töötas

Lilli ja Aadu Pae pulm. Lõõtsaga pillimees Karl Randväli.

aastaid merel. Praegu samas koolis pedagoog. Merel olles tegeles vabal ajal "nikerdamisega". Valmis täielik Reenu talu makett, mis kahjuks hävis elumaja põlengul. Peeter tegeleb harrastuskunstnikuna maalimisega ja puunikerdamisega. Peale kodumaiste vaadete on mitmeid maale Soome maastikust.

Hobused ja männid mererannal. (Peeter Pae 1990)

Oma kunstilembuse on päridnud emalt, kes leidis aega talutöö ja laste kasvatamise kõrvalt tegelda maalimisega. Lilli ema Marie on pärit Sauli perest, tema lelle, köster Joosep Sauli (1842-1922) tütrelt Ellalt on joo-
nistusi oma abikaasast luuletaja Ernst Ennost.

Läänemaa motiiv. Peeter Pae (1989).

Nende tütretütar Elin-Kai Toona elab ja tegutseb kirjanikuna Floridas. Põlvest põlve on kestnud selle suguseltsi kunstilembus. Intensiivsem kunstiharrastaja ongi Peeter.

Eevi Treial

ESMAMULJEID SÄÄRITSAST

Oli aasta 1984. Meie pere mitme aasta tagune unistus, luua oma kodu, oli teoks saamas. Abikaasa soov osta elamu Peipsi ääres suunas meie otsingud toleleagse Pala k/n aladele.

Õnnelik juhus... Esialgne mulje Sorga talu elamust, ümbrusest ei olnud erilist silmailu pakkuv. Elamu oli veidi laokile jäänud, pooled kõrvalhooned, põrand kolhoosiajast, olid lagunened. Kuid koht, kus meie "ihaldatu" asus oli kena. Järveni 400-450 m, põlispuud ümber hoonete – see meelitas.

Probleemiks oli puuduv tee hoonete juurde, kevadine liigvesi õues, aiamaal.

Olime noored, täis soovi luua oma perele ilus kodu. Sääritsast sai meie koduküla. Alustasime hoonete remondiga ja koduümbruse kor-
rastamisega. Samal ajal tehti ümberkaudsetel põldudel maaparandust. Nii ei olnud edaspidi probleeme teega ja liigniiskusega.

Naabrid olid sõbralikud. Üks küla huvitavamaid inimesi oli Vana-Aali, nii kutsuti teda külas. Veel 90-aastasena mäletas eakas naabri-
mees oma elukäiku noorusest kuni kõrge eani. Peen huumor ja sorav jutt oli alati nauditav. Uustulnukatena ei osanud ma tollal hinnata selliste külajuttude väärtust.

Töö maakorraldajana 1991-92. aastal toleleagses Ranna kol-
hoosis aitas saada tuttavaks nn Ranna valla inimestega. Uus kodu sai kiiresti omaseks.

Elu Sääritsal on olnud kodukeskne. Kevade saabudes muutub küla rahvarohkemaks. Järv ja vaikne rahulik külaelu meelitäb linnast siia Sääritsast pärineva linnarahva kui ka uusasunistest suvemajade omanikud.

Sääritsa kodukandipäev 1999.a. augustis annab julgust teha plaane külaelu elavdamiseks. Küla on muutunud kaunimaks. Talude elanikud näevad vaeva ümbruse kaunimaks muutmisega. Näen Sääritsa tulevikku optimistliku pilguga: korras kodud, ühisüritused, meie küla-
elu, kodavere murret ja tavasid tutvustavad ettevõtmised.

Endistel aegadel oli külaelu keskpunktiks kõrts. Tulevikus võiks olla selleks endine piirivalve kordon. Kordoni omanik, rahva seas liht-
salt kordoni Aare, on aktiivne noor mees, kellel on plaanis muuta see koht mõnusaks puhkepaigaks.

Külas on palju kodusid ilusate õuede-aedadega. Kordon on üks, mille olme alles kujundamisjärgus. Mälestuskivi kodavere murde auks kordoni õuel väärrib seda silmailu enda ümber. Sääritsa küla tulevik – aktiivne külaelu, puhkemajandus – see pole ainult unistus.

Virve Aid

MINU KODU

Mai 1997

Minu kodu – see on põlispuude kohin,
haavalehtede värin, lõhnava heina sahin.

Minu kodu – see on sügiskirjude lehtede märg,
kõrrealt kõrrele kootud hõbedane härmalõng.

Minu kodu – see on valge lummas vaikus,
iga valjult öeldud sõna külalt vastu kaigub.

Minu kodu – see on kevadine niiske muld,
ärkava looduse, naeruse päikese kuld.

Minu kodu – see on järvel loksuv laine,
torm, mis kaotab hingest rahutuse paine.

Minu kodu – see on kuuvalgus värelevas vees,
tähistaeava peegelpilt kui laial' puistet pärlid kaelakeest...

Virve Aid

* * *

...esimest korda; ...teist korda; ...kolmandat korda. Müüdid!
Oksjon oli lõppenud ning ostu sooritanud pereisa Aare ruttas rõõmusõ-
numiga koju. Maja oli erastatud, kuid pererahva küsimustele, milline
elamu välja näeb ning millises seisukorras on, ei osanud vastne omanik
äkitsi vastata. Milles oli siis asi? Vastus lihtne – suvila osteti kui pörsas

kotis. Ainuke, mis ostu puhul kindel, oli tema asukoht – kuskil Peipsi
ääres.

Aeg näitas, et võetud risk õigustas end. Ajaloolise taustaga ehi-
tis, kaunis loodus, sõbralikud naabrid – midagi paremat oli tollal raske
välja mõelda. Esmapilgul näis kõik roosiline, kuid mida aeg edasi, seda
enam hakkasid paljastuma ka “okkad”. Iga algus on raske, seda teame
me kõik, aga et nii raske, seda ei osanud ükski meist ette arvata.

Igasse uustulnukasse suhtutakse teatava umbusuga – nii ka
meisse. Nõnda panidki külaelanikud meid kohe proovile, et välja selgita-
da, mis sorti inimestega ikkagi tegu on, kes nii uljalt tulevad ja hakka-
vad kohe midagi korda saatma. Raskuskatsed läbinud, otsustati uusni-
kega leppida.

Nüüdseks oleme küla vaikse olekuga harjunud. Igaühel on siin
omad toimetused ning kui keegi juhtub abi vajama, ollakse varmad seda
ka pakkuma.

Sääritsa küla puhul võib rääkida siinsest vaimususest, mis on ka
meisse nende aastatega pugunud. Eriti andis see tunda eelmiste külapäe-
vade korraldamise aegu, mil ühiselt sätiti üles vanu mälestuskilde siinse-
test külaelanikest ja nende eluolust. Ühiselt sai kogu külarahvale nii toit
valmistatud kui ka näitus üles pandud ning hämmastav oli see, et töö
käigus ei katkenud kordagi jutulõim, sest mälestusi oli nii palju ja need
kõik tahtsid aina uuesti ning uuesti ülerääkimist.

Siinne värske õhk ja järvelähedus on rikastanud meid uute idee-
dega. Külaelu arengu ja ergastamise eesmärgil otsustasime siia luua kü-
lalistemaja, et kõigil, kel vähegi tahtmist, võivad Peipsi järve varju end
igapäeva rutiini eest peita.

Asudes Sääritsa külla asunikuks, peame tagasi ajalukku vaada-
tes tõdema, et ka meie perekonna juured ulatuvad siia kanti. Uurides
Piibumäe kordoni arhiive, tulime mõttele taastada praegune ehitise tema
esialgses mastaabis. Seetõttu ongi kordoni laele kerkinud aktiivse ehitä-
mise tulemusena torn, millest saab edaspidi suurt veevälja imetleda. Uue
kordoni juures on näha ka tänapäevaseid nüansse (katuseaknad, duši-
ruumid jt), mis viitavad arengule edasi. Maksimaalselt oleme püüdnud
tähelepanu pöörata ka maja ümbrusele, mis näeb kõigi asjaosaliste sõ-
nul välja väga hea. Kindel on, et igas korralikus külas peab olema üks

(kui mitte rohkem) kiik(e), kus lõbusalt üheskoos aega veeta. Kui varem selline võimalus puudus, siis juba eelmisest aastast alates on igal külaelanikul olnud võimalus proovida ka kordoni kiige tugevust.

Eelmisel aastal tõmmati Sääritsa kordoni kõrval külapäevade auks vardasse Eesti lipp. Usume, et samalaadne üritus jääb traditsiooniliseks ja et ülejäämiselgi aastal võime külapäevade auks vardasse tõmmata lipu ning selle varjus vaikselt loota, et Sääritsa rahvas jääks ikka sama toredaks ning et leiduks rohkem hakkajaid inimesi, kes siinset elu edasi viiksid, olgu nad siis pärit Sääritsast või kuskilt mujalt.

Agne Kalson

Päike, pilved, tuul,
Peipsi rand ja liiv,
kivid, kivid – kõik minu lapsepõlve mängukaaslased.

Aga tõsiselt olin ma mures, kuidas küll need inimesed, kes ei ela järve ääres, saavad teada, kust puhub tuul, kui tugev ta on. Mina vaatan

Peipsi poole ja kohe on kõik selge: täna on “järve tuul”, täna on “suarte tuul”.

Tuule tugevust näitasid lained: väike virvendus veepinnal – nõrk tuul; lained valgete harjadega – tugev tuul; lained pörkavad vastu rannakive pritsmeid õhku paisates – torm; kõige kaunim pilt järvest – sile-sile veepind ühtib silmapiiril taeva-äärega – tuulevaikus.

Peipsi kohinat mina ei kuulnud. Sünnist alates oli see ju igapäevane elu. Mina ei mõistnud neid inimesi, kes kurtsid, et ei saa minu pool rahulikult olla ega öösel magada, kuna kogu aeg segab neid kohin. “Mis kohin?” imestasin.

Kui nüüd lähen Peipsi äärde, siis kuulen kohinat, kuulen kaugelt juba, kuulen isegi vaikset, vaikset. Armas on.

SÄÄRITSA SIDEMED PEIPSI-TAGUSE MAAGA

Sääritsa minevikust ja olevikust rääkiv mälestustekogumik “Kodukaja” on eeskätt mõeldud noortele, tulevastele põlvetele ja turistidele.

Minevikust ammutame tuleviku-usku. See, mis hinges heliseb, peab aitama ehitada ja luua uut. Küla on omapärane sotsiaalse koostise ja asupaiga poolest, on järveäärne tänavküla ning seotud tihedalt naabermaaga, mis jääb Peipsi taha. Side on küllaltki tihe Peipsi-taguse maa-alaga:

1. nimigi olevat (üks variant) Novgorodimaalt tulnud heledapäise naise – tsaaritari nimetusest;
2. Soome keeleteadlane Lauri Kettunen märgib, et Peipsi idakaldal asub eesti küla Sääritsa, mis võib asustusajalooliselt kokku kuuluda vastava külaga Kodavere kihelkonnas;
3. Sääritsa kõrtsis peeti väljarändamise plaani (19. saj. II p.). Mindigi üle Peipsi Venemaale paremat elujärge otsima;
4. tindikuivatajad töid liiva Tapalski saartelt, kuivatatud tint viidi Oudovasse, Pihkvasse, Peterburgi;

5. nõukogude perioodil oli Leningradi turg paljudele sääritsalastele kurgikasvatajatele elatusallikaks.

Ongi loomulik, sest 1716-1918 kuulus Eesti Venemaa koosseisu. Sidemed tänapäeval on vaja taastada. Oleks kena, kui tegevusse asuksid koduloolased ja –uurijad, rahvastiku-uurijad hakkaksid tegelema selle probleemiga. Huvitav, kas sealt Sääritsast siia või siit sinna?

Eha Annast

KAS SÄÄRITSA KUJUNEB TURISMIALAKS?

Sääritsalased pidasid Kallaste ja Mustvee vahelist ala “pooleks maailmaks”. Alla Miina ütles: “Ölen puul muailma läbi käänud: Mustvede, Kallastele ja Siäritsä tagasi.” Näide on selleaegsete inimeste kauguste mõiste kohta. Kallaste ja Mustvee olidki kaugemateks maailma punktideks, aga seal käidi omajagu, nad olid kauba ostmise ja müümise kohtadeks, nad olid kuulsad laatade kohtadeks.

Sääritsalased käisid koolis Mustvees, paljud läksid sinna elama. Sääritsalane Kaelu Annagi oli hilisem Mustvee elanik.

Meie, praegused ja endised sääritsalased, tahame ja loodame, et Sääritsa kujuneks Peipsi turismiala piirkonnas arvestatavaks paigaks. Mida pakkuda turistile?

*Sääritsa
piirivalvekordon
30ndatel aastatel.*

*Sääritsa
piirivalvekordon
1999.a.*

Küla keskmeks on kujunenud massiivne paksude maakivist seintega ehitis. Tal on olnud aegade jooksul erinevad funktsioonid: kõrts-postijaam, urjädnik-kordniku elukoht, piirivalvekordon, eluhoone, vaestemaja (vanadekodu), praegu ehitatav puhkekompleks. Pakub ööbimis- ja söögivõimalust, meeleolukat puhkamise võimalust. On näidata palkehitud – vana rehetuba (Lella talus), kiviehitisi Peipsi-venelaste kätetööna (Sorga talus), rootsiaegne matusepaik, looduslikud maaninad, liivarand, arvatavad Kalevipoja kivid (2), Tondikivi oma 2-variandilise legendiga, omapärane taimestik, rannataimede rohkus, harva esinevad puud (rabe-remmelgas). Kogu Peipsi-äärne ürgne loodus kutsub.

Eevi Treial

VAATAME TULEVIKKU

Sääritsalased on "kõege pustama kiele kandjad ja säilitajad. Murdele on püstitatud mälestuskivi, vaja märgistada ka Anna Lindvere sünnikoht. Anna on viinud kodavere murde Soomegi, esines seal murdejuttudega.

Külakultuur taastub, areneb. Vaja on veel urimistööd jätkata, kultuurilist tegevust edendada. Suveks tuleb planeerida kultuurilisi üritusi, kohtumisi, puhkeõhtuid, matku, suguvõsa kokkutulekuid. Löögem kaasa! Kordame ütlust: kuni elab küla, elab riik.

Loodame väga, et kogumik "Kodukaja" aitab kaasa, et külla tuleksid noored tegusad inimesed edasiviivate mõtetega. Tahame, et kogumik saaks turistidele kodavere murde kasutusala tutvustavaks materjals Peipsi turismipiirkonnas.

Kogumiku koostamise käigus selgus, et materjali on veelgi, mida võib avaldada. Loodame, kallid inimesed, et initsiatiivi võtavad nüüd noored enda kätte, ilmub järgmine kogumik. Palume kõigi kaasalöömist! Kellel ideid, materjali, fotosid, mälestusi - jätkame alustatut.

Koostades mälestustekogumikku "Kodukaja", puutusin kokku mitmete huvitavate omapäraste isikutega minevikus mälestuste kaudu ja abivalmis heatahtlike elujaatavate tänapäevainimestega, nagu Eevi Treial, Maimu Juhkam, Virve Aid, Ell Veider ja koduloolane Helgi Suluste. Olen neile tänulik mulle osutatud abi eest. Tänan väga sõnaseadjaid-luuletajaid, kõiki kirjutiste autoreid meeldiva koostöö eest.

Eriti tänulik olen proua Selma Vaiksaarele, kes andis hulgalise huvitava materjali kogumiku, lubas lahkelt avaldada oma luuletusi ning oli igati minu innustaja ja julgustaja.

Kogumiku ilmumist toetasid ÜRO arenguprogramm ja Piiriülese Koostöö Keskus ning teostaja oli Liivi Muuseum. Südamlikud tänusõnad neile.

Koostaja

Sa jooda mind
Josepi anumast,
pane Taveti laulud
mu suhu,
õnnista mind
Salomoni tarkusega.

Tule, mu armas,
laota linik mu õlgadele.

Süüta lamp,
mis su kätt ootab,
et valgus ja soojus
ei kustuks.

Tule, tule.

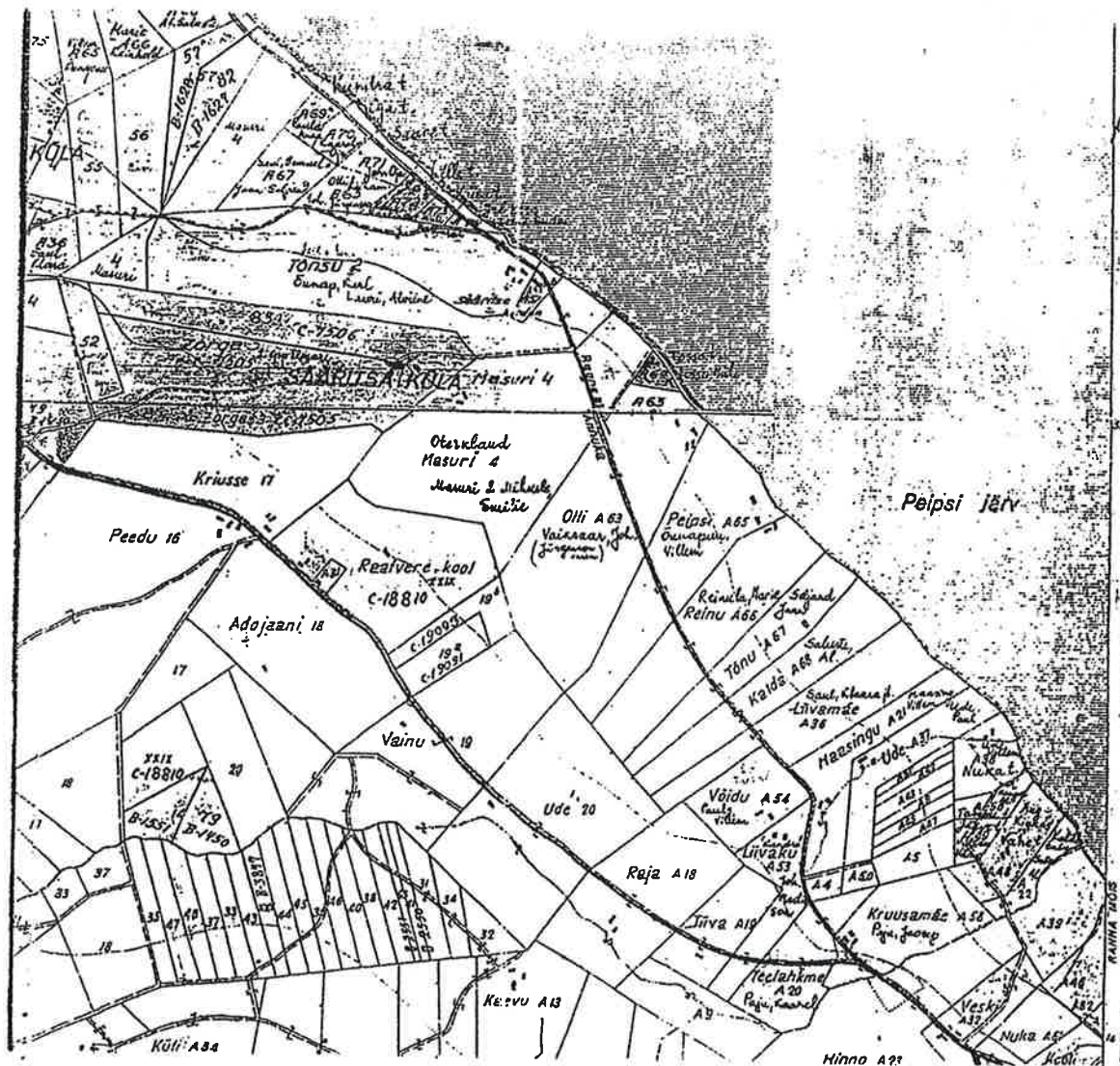
Selma Vaiksaar
detsember 1994

SISUKORD

1. Saateks	3
2. Kojuigatsus	5
3. Mõni sõna Sääritsa loodusest	6
4. Tõeteri ja pärimusi Sääritsa küla ajaloo	7
5. Sääritsa küla ja Ranna valla ajaloo	11
6. Peremeeste 1907.a. maksuklassid Ranna vallas ja Sääritsa külas	24
7. Uued ajad, uued kombed...	26
8. Mäletan	30
9. Ansu rahvas sõjakeerises	37
10. Lühike meenutus Kopli talu saatusest	40
11. Lauri Kettunen Sääritsas	43
12. Kiisa Kaelu Anna e. Anna Lindvere	50
13. Kaelu ja Anna	51
14. Aliide Öunap	55
15. Kuda Siäritsa kõrtsi juuren pörsakaupmehe kammassid ja kallused ära kadusid	55
16. Kuda emä Jukuda vistleb	56
17. Märkmeid Mall Hiiemäe välitööde päevikust	58
18. Austus Sääritsa elanikele	60
19. Selma Vaiksaar	61
20. Võõras	63
21. Emale	64
22. Nägemus	65
23. Kõhe rutem minemä	66
24. Kummut lähäb	66
25. Heino Öunapi 4 murdeteksti	67
26. Pääsukesed	70
27. Koduküla	71
28. Muinasmaa	72
29. Pühendan isaisadele	73
30. Sääritsal edentatakse külakultuuri	76
31. Teadmiste jõuproovist	78
32. Tegutsemine Sääritsas	80
33. Majapidamise omaniku nimi ja kõnepruuginimi	81

34. 01.01.1900 - 08.06.1999.a. sündinud Sääritsa elanike nimekiri	89
35. Minu Peipsiranna mälestused	90
36. Mälestusi Sääritsast	92
37. Mälestuste Sääritsa	94
38. Helinad helisemas...	99
39. Esmamuljeid Sääritsast	100
40. Minu kodu	102
41. * * *	102
42. Sääritsa sidemed Peipsi-taguse maaga	105
43. Kas Sääritsa kujuneb turismialaks?	106
44. Vaatame tulevikku	108

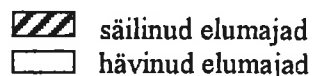
SÄÄRITSA KÜLA TALUMAADE PLAAN

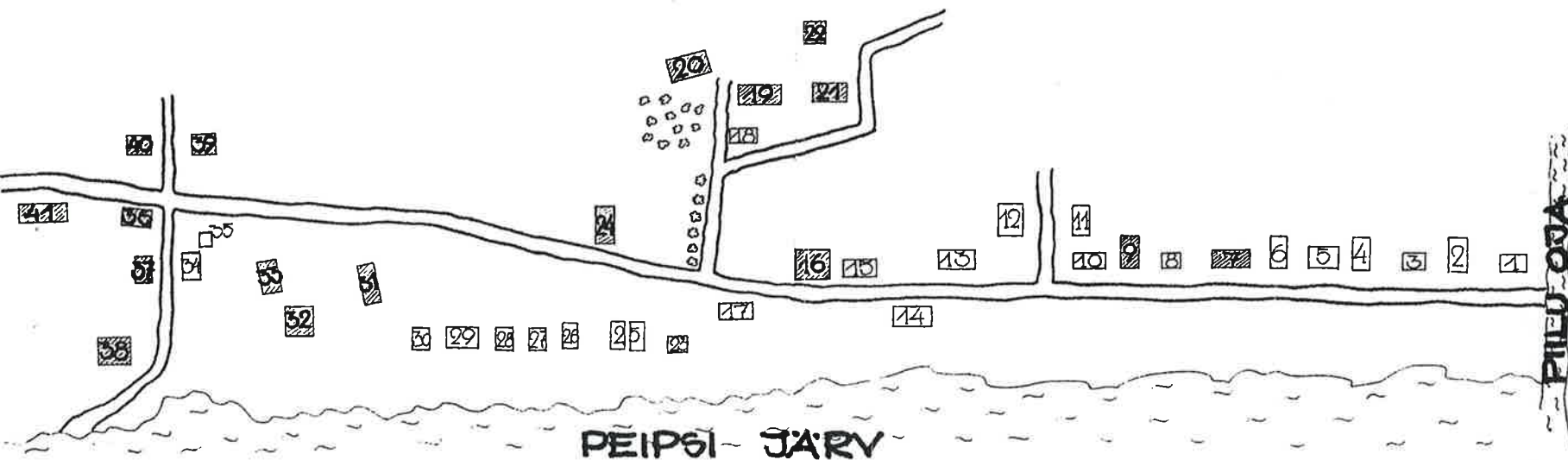
- A61 Salm, Kõseli c
- A46 Paju, Hans
- A43 Pää, Paul
- A8 Johnson, Ant
- A45 Pääle, Hans
- A47 Jürgenson, Jarek

SÄÄRITSA KÜLA ÜLDPLAAN (S. Vaiksaar)

Koha hüüdnimi, peremehe ees- ja perekonnanimi

1. Piilu - Johan Annuk	15. Ansu - Villem Õunap	28. Jüri Karli - Juhani naene
2. Lutsu - Villem Peets	16. Kõrts - Saare Krahv	29. Tosso - Miili Tosso
3. Krigul - Karl Martinson	17. Iella - Josep Õunap	30. Tiiva - August Ude
4. Kiissa Ann - Ann Kurss	18. Otsa - Juhan Rüütel	31. Uutse - Märtn Jürgenson
5. Kundra - Jakob Pauls	19. Mikura - Abram Otterklau	32. Kundi - Villem Õunap
6. Kure - Karel Oja	20. Taani - Daniel Mihkels	33. Reenu - Oskar Reinhold
7. Matse - Madis Saar	21. Sorga - Johannes Lepp	34. Sauli - Samuel Saul, Eduard Saul, Al-der Saul
8. Kiisa - Liis Martinson	22. Mässu - Johannes Mässu	35. Alla - Al-der Õunap
9. Kiisa - Josep Martinson	23. Kaelu - Kaarel Kurss	36. Ane - Richard Masing
10. Kiisa - Jakob Martinson	24. Alla - Miina Vaino	37. Ude - Paul Ude
11. Ane - Märtn Ani	25. Taani - tindikojad	38. Voida - Villem Ude
12. Alla - Villem Vaino	26. Ude - Jüri Ude	39. Kundra - Villem Pauls
13. Valge naene - Leena Sudak	27. Voeda - Villem Ude	40. Krigul - Johannes Martinson
14. Taani - Daniel Mihkels		41. Kahara - Villem Paju, pojad Karel ja Josep

SÄÄRITSA KÜLA MAJAPIDAMISED 1999.A.
(S. Vaiksaar)

Koha hüüdnimi, omaniku ees- ja perekonnanimi

1. Matse - Peeter Tamm	13. Uutse - Elle Pottari
2. Kiissa - Jaanos Lehtmets	14. Kundi - Raul-Riho Kikkas
3. Ansu - Vaike King	15. Reenu - Väino Pae
4. Kõrts (kordon) - Aare Kalson	16. Sauli - Evi Kink
5. Lella - Heino Õunap	17. Sauli - Ell Veider
6. Lella - Andres Ets	18. Kundra - Evi Treial
7. Lella - Maimu Juhkam	19. Kriguli - Aita Pae
8. Mikura - Võino Otepalu	20. Voidsa - Ivi Põld
9. Taani - Jaan Kivistik	21. Ude - Arved Ude
10. Mässu - Jüri Veskimets	22. Ane - Eve Nilson
11. Sorga - Virve Aid	23. Kahara - Mart Pajo
12. Alla - maja tühi	24. Kahara - Maire Paju

